HISTORY AND IDEOLOGY OF SOCIAL WORK FOR THE SOCIETY

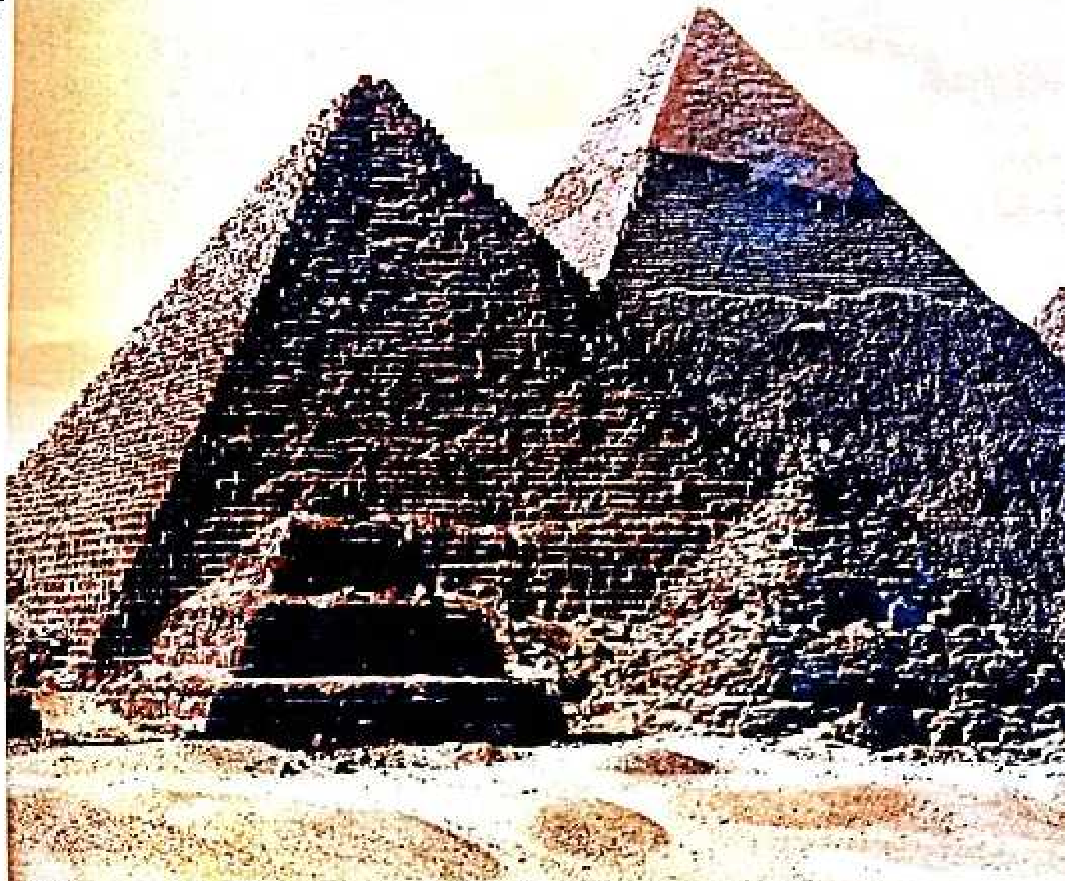

Vasant Shravan Desale
Jagdish Shankar Sonawane

History and Ideology of Social Work for the Society

Vasant Shravan Desale
Jagdish Shankar Sonawane

ABOUT THE BOOK

A systematic analysis of the social work, its philosophy, values and principles can only be understood after a proper reference and attempt is made to understand the concept of social work and its evolution in India. This should encompass various perceptions and viewpoints regard to its growth and development. The social work profession is primarily committed to solidarity with marginalized sections of society. The basic human rights are very often violated for people, who lack economic, physical, mental social and for emotional resources. Lack of resources leads to powerlessness and thereby marginalization of people by the social, economic and political systems. Marginalized people are vulnerable to deprivation and exploitation by those who have control over resources. A social work professional's services lead toward the aim of providing beneficial services to individuals, dyads, families, groups, organizations and communities to achieve optimum psychosocial functioning.

ABOUT THE AUTHORS

Dr. Vasant Shravan Desale EDUCATION in M.A. M.Phil Ph.D. (History) PhD N.M.U. (Jalgaon) 2004 - EXPERIENCE in Working as a principal in Late. N.M.T. Patil Arts College, Marwad, received 'B' grade Accreditation from NAAC. (2009 to Update). Worked as Assistant Professor in S.N.D.T Mahila College, Amalner (1993 to 2009). Worked as a member and chairman of Board of Studies of History Subject in S.N.D.T. University, Mumbai. Worked as a member of LIC committees. Worked as Head of Department various committees' members in Mahila College, Amalner. Participation and research paper presentation in national and international seminars and conferences. Contribution in completing 2F, 12B, permanent affiliation and NAAC. Research Guide in History in North Maharashtra University, Jalgaon. One M.Phil research scholar is awarded Four Ph. D Research scholars are awarded. Two research scholars researches are in progress. Two books on History are published as a writer and two books published as an editor. Research articles are published in various national and international journals.

Dr. Jagdish Shankar Sonawane At-Post Tal-Amalner-425401 Working as Assistant Professor in P.J.N. College of social work amalner Dist-Jalgaon. He has done Ph.D in social work in subject. An analytical study of environment Education About Awareness Among the Urban Community at Jalgaon District. He has done B.A. in English, L.L.B., MBA in Human Resource Management, M.A. in Sociology with qualify Net in Goa University. M.A. in Subject Communication. M.S.W. in subject of social work with Qualify Set in Pune University "he publish four books of social work and net set exam as well as publish 25 papers in national international seminar conference and symposium he have 10 years teaching experience." He has publish 15 papers in national international papers in seminar conference and symposium

₹1395/-

R.P. PUBLICATIONS
H.No. J-180/5A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
Mobile: 9968053557, 9811149816
email : rppublication2009@gmail.com
Website: www.rppublication.com

ISBN 978-93-82398-89-9

This book is useful for the social work students, teachers and studious people in the fields c social work. The social work method are basically use in various fields like.. woman and chil welfare, tribal welfare, urban, rural, welfare, socio-psycho welfare, community development, child, women, youth development schemes, social administration, socia action, and research in various fields of society, system of society, various culture in society rules regulation and values of society.

Since the first social work class was offered in the summer of 1898 at Columbia University, social workers have led the way developing private and charitable organization to serve people in need. Social workers continue to address the needs of society and bring our nation's social problems to the public's attention. The social work profession celebrated its Centennial in 1998.

CONTENTS

• Philosophy & Theoretical Framework • Christianity • Methods of Social Work • Social Change • Social Justice • Gandhian Approach to Community Organization • Protecting the Rights of Marginalise Groups • Characteristics of a Community Organizer • Social Legislation • Group Formation and Development • What is Social Stratification? • Steps of Community Organization • Constitution of India • Social Research

Prof. Vilas Deshmukh, M.S.W.- 1997 in Tribal Welfare SET-1997 in Social Work M.A.-1999 in Political Science 1994-1996 Work as National Service Volunteer in Neheru Yuva Kendra, Nashik.

Expirience - 1997 work as Counselor in AIDS Intervention project of Indian Medical Association, Nashik. 1997 to 2007 working as a Lecturer and till date Working as a Principal at College of Social Work, Nashik. 2008- sant Gadge Baba swachhata Abhiyan evaluation survey of Nashik Muncipal Corporation.

2010 - Study of NMC school regarding quality of education.

2011 - Study of malnutrition and RCH of tribes in Nahik Block.

Awards - 1993-Adarsh Rural social worker from Mumbai Durdarshan.

1997- Yuva Purskar from Neharu Yuva Kendra,Govt. of India.

2008-IDEAL TEACHER Award from Rashtra Seva Dal, Nashik

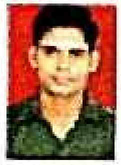

Prof. Jagdish Shankar Sonawane, working at Pandit Jawaharlal Nehru college of Social work, Amalner Chopada Road, Near Devli Phata, Amalner, Dist. Jalgaon, His qualification is B.A.(English), L.L.B., M.A. (Sociology) NET Qualified, M.S.W. SET Quilified, M.A. (Subject Communication). Book publiesd in NET/SET of social work in 2010. Total 25 paper presented in National International seminar.

RP PUBLICATIONS

R.P. PUBLICATIONS

Hari Sadan, F-2B, First Floor
20 Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110 002 (India)
E-mail: rppublication2009@gmail.com
Mob: 9968053557, 9811149816

₹795/-

ISBN 978-93-82398-06-6

Social Work Personal Training and Development

Vilas Deshmukh
Jagdish Shankar Sonawane

he social welfare programmes, which have been implemented by voluntary organisations with the ssistance of the Central and State Governments, include, amongst others, welfare extension projects ndertaken by She Central and State Social Welfare Boards, programmes relating to social defence, ocial and moral hygiene and after-care services and other welfare programmes. Welfare services are irected in particular towards sections of the community which need special care and protection. In eveloping them, the object is to replace individual and haphazard relief and charity by organised and ustained activity for education, welfare and rehabilitation undertaken with the general support of the ommunity. Increasingly, instead of being merely institutional, welfare services will have to be ommunity and family-oriented. Preventive services will continue to play an important role. Mental ygiene services like student and youth counseling, child guidance clinics and marriage counseling eserve special emphasis. As these services develop, greater need is felt for trained personnel. With rge numbers of voluntary organisations employing paid personnel, it is also essential to standardise eir training and to establish suitable norms for salaries and other terms and conditions of service. here is also greater need for providing orientation and training for voluntary welfare workers.

CONTENTS

Social Work History • Constitution of India • Welfare Programmes Social Welfare • Modern India • ovements and Ideologies • Civil Rights • Globalization • Family Welfare • Multiculturalism • Population nd Environment • Obstacles and Barriers Behaviors in Group Dynamics • Social Education—The volution of An Idea • Communication Barriers • The Culture of India • Child Welfare • Healthy Villages: A uide for Communities and Community Health Workers • Population and Environment • India's omestic Strengths and Weaknesses • Indian Act • Opportunities for NGOs • Panchayat Raj • Policy- olation, Assimilation and Integration • Adjustment • Evaluation of Alternatives • Human Growth and evelopment Theories

Dr. I.M. Saundankar presently work at BMCs College of Social Work, Chopda. His qualification is B.com, M.S.W., Ph.D, SET. Research Work for Ph. D. : A Critical study about gramsevaks in Jalgaon District & their achievements under Rural Development Scheme, Jalgaon. Full time Lecturer in BMC's College of Social Work, Chopda Dist- Jalgaon From 01/10/1995 to 22/05/2009, Besides serving as an Acting Principal in the same College from 1 st Aug. 1999 to 22/05/2009 Full time Principal in BMC's College of Social Work, Chopda Dist- Jalgaon From 23/05/2009 to till date Shri Jagdishprasad Jhabarmal Tibrewala University, Zunzunu, Social Work. And Sociology, Five Research Paper published in National level journals. Two ternational level seminar attended and paper Presented, Five National level seminar attended and aper Presented.

Prof. Jagdish Shankar Sonawane working at Pandit Jawaharlal Nehru college of Social work, Amalner Chopada Road, Near Devli Phata, Amalner, Dist. Jalgaon. His qualification is B.A. (English), L.L.B., M.A. (Sociology) NET Qualified, M.S.W. SET Quilified, M.A. (Subject Communication). Book publiesd in NET/SET of social work in 2010. Total 25 paper presented in National International seminar.

RP

R.P. PUBLICATIONS

Hari Sadan, F-2B, First Floor
20 Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110 002 (India)
E-mail: rppublication2009@gmail.com
Mob: 9968053557, 9811149816

₹1395/-

ISBN 978-93-82398-05-9

9 789382 398059

A Text Book of
Social Work

I.M. Saundhankar
Jagdish Shankar Sonawane

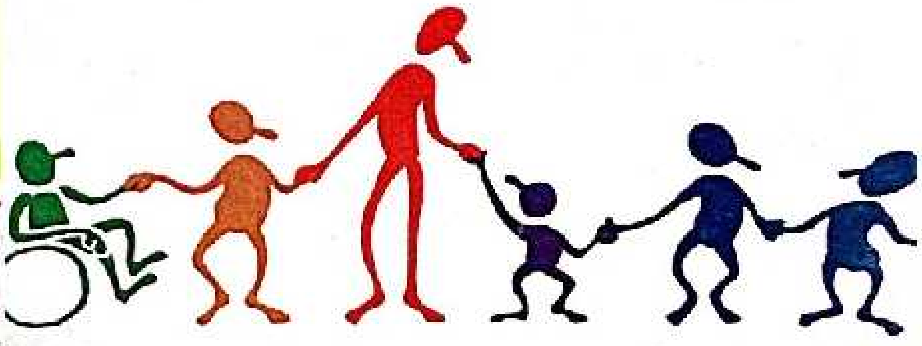

ABOUT THE BOOK

This Book is useful for the social work students, teachers, researcher and studious people in the field of social work. All modern constitutions and fundamental laws contain and declare the concept and principle of popular sovereignty, which essentially means that the people are the ultimate source of public power or government authority. The concept of popular sovereignty holds simply that in a society organized for political action, the will of the people as a whole is the only right standard of political action. It can be regarded as an important element in the system of the checks and balances, and representative democracy. Therefore, the people are implicitly entitled even to directly participate in the process of law making. This role of linking citizens and their government and legislators is closely related to the concept of legitimacy.

ABOUT THE AUTHORS

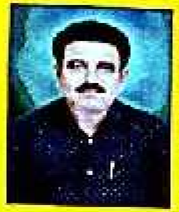

Dr. Sanjiv Sukhdev Pagare Asst. Prof. in Dr. Babasaheb Ambedkar College of social work morane dist. Dhule. His qualification MSW, SET, Ph.D. He is working as Medical social worker (Councilor) I Rastriy munch de-addiction and treatment centre Jalgaon. Acting Principal in Dr. Babasaheb Ambedkar College of Social Work.Morane (Dhule) From (17 Jan 2000 to June 2007). Worked as a N.S.S. Programme officer from November 1996 to Jan 2000.Worked and till working as a paper setter and Examiner in social work at BSW, MSW and Ph.D. KBC NMU Jalgaon since 1997-98. Worked as a member of Assistant professor Selection committee, LIC. Working as a Ph.D. Guide in social work and presently 4 candidate\s are under the guides hip.Presently working as member of BOS and various committee KBC NMU Jalgaon Presently working as a member of college Development committee at college level. Member of Wild Life Protection (Forest Dept.) committee, Dhule (Nashik Division) Presently working as a member of IQAC committee.

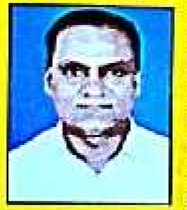

Dr. Vishnu Ramdas Gunjal Associate Professar BMCS College of Social Work Chopda Dist, Jalgaon Teching Experience 26 Years For UG & PG Experience as a Chairman of Board of Studies of social Work Subjest of KBCNMU Jalgaon Experience as a Univeristy Approved Principal of College of social Work Taloda Dist Nandurbar Working as a member of Board of Studies of Social Work & Sociology since 2005 To till Date Working as a Member of 32/5 Examination Board of KBCNMU Jaljaon From 2010 to Till Date 08 International Research paper Published in Varrions Journals 25 National Research Paper Journals 01 Book Published on Panchayat Raj Sarparch and Rural Development By Athurr Publication Jaljaon 03 students of Ph,D warded in social Work Subject.

Dr. Jagdish Shankar Sonawane At-Post Tal-Amalner-425401 Working as Assistant Professor in P.J.N. College of Social Work Amalner Dist-Jalgaon He Has Done Ph.D in Social Work in Subject. An Analytical Study of Environment Education About Awareness Among The Urban Community at Jalgaon District. He Has Done B.A. in English L.L.B, MBA in Human Resource Management, M.A.in Sociology with qualify Net in Goa University. M.A. in Subject Communication. M.S.W, in Subject of Social Work With Qualify Set in Pune University he Publish Four books of Social Work and Net Set Exam as Well as Publish 25 Papers in National International Seminar conference and Symposium. He have 12 Years Teaching Experience. He has Publish 15 Papers in National International Papers in Seminar Conference and Symposium.

₹1295/-

RP PUBLICATIONS

R.P. PUBLICATIONS
H.No. J-180/5A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
Mobile: 9968053557, 9811149816
email : rppublication2009@gmail.com
Website: www.rppublication.com

ISBN 978-81-945828-2-3
9788194582823

Social Legislation for Social Work

Dr. Sanjiv Sukhdev Pagare
Dr. Vishnu Ramdas Gunjal
Dr. Jagdish Shankar Sonawane

RP PUBLICATIONS

Social Legislation for Social Work

Dr. Sanjiv Sukhdev Pagare
Dr. Vishnu Ramdas Gunjal
Dr. Jagdish Shankar Sonawane

ABOUT THE BOOK

The main concepts of sociology include the history and theories to explain and predict human behavior and interaction, the symbols, values, norms and languages of cultures and society; and social interactions and social control. Class systems within cultures and groups are also a main concept of sociology. Main concepts of sociology also include demographic, urban, medicinal and religious patterns of behavior. For example, sociology students may evaluate characteristics of professions, the role of morbidity and mortality in society and beliefs of different types of religion. Demographic theories and the effects of deindustrialization are also key concepts in sociology. Sociology is broadly defined as the study of human society. Society is vast and complex phenomenon and therefore it is generally debatable that which part of society should be studied by sociology. There is a great degree of difference of opinion regarding the definitions, scope and subject matter of sociology. Sociology is a new discipline, which has been developed in the western world in the modern form. This book deals with all the development in the field of sociology in a historical context. This book is useful for sociologists, researchers and social reformers.

CONTENTS

• Introduction • Sociology as Interpretative Discipline • Basic Concepts of Political Sociology • Authority and Legitimacy • Indian Society and Modernization • Social Legislation • Basic Concepts in Rural Sociology • Challenges for Social Development • Sociology of Caste System • Corporate Theory of Social Development • Social Justice

Dr. Sagarraj Rohidas Chavan At-Post Gandhali Tal-Amalner-425401 Working as asst. prof. in p.l.n. college of social work amalner Dist-jalgaon. He has done PhD in social work in subject "Social mobility and development factors in Maratha community (ref. jalgaon)." He has done m.phil. in subject of social work he have 10 years teaching experience. he has publish 15 papers in national international papers in seminar conference and symposium. "he was sarpanch in local government in Gandhali village in amalner." Experience - Asst. Project officer in community polytechnic cell SNDT University Santacruz.

Dr. Jagdish Shankar Sonawane At-Post. Tal-Amalner-425401 Working as Assistant Professor in P.I.N. college of social work amalner Dist-jalgaon. "He has done phd in social work in subject." An analytical study of environment Education About Awareness Among the Urban Community At Jalgaon District he have 9 years teaching experience. "He has done B.A. in English, L.L.B., M.A. in sociology with quality Net in Goa university." M.A. in Subject Communication, M.S.W. in subject of social work with Quality Set in Pune University. "he publish four books of social work and net set exam as well as publish 25 papers in national international seminar conference and symposium he have 10 years teaching experience." He has publish 15 papers in national international papers in seminar conference and symposium.

R.P. PUBLICATIONS
Hari Sadan, F-28, First Floor
20 Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110 002 (India)
E-mail: rppublication2009@gmail.com
Mob: 9968053557, 9811149816

₹1095/-

ISBN 978-93-82398-46-6

Basic Concepts in Sociology

Dr. Sagarraj Rohidas Chavan
Dr. Jagdish Shankar Sonawane

Basic Concepts in

Sociology

Dr. Sagarraj Rohidas Chavan
Dr. Jagdish Shankar Sonawane

ABOUT THE BOOK

The main concepts of sociology include the history and theories to explain and predict human behaviors and interaction; the symbols, values, norms and languages of cultures and society; and social interactions and social control. Class systems within cultures and groups are also a main concept of sociology. Main concepts of sociology also include demographic, urban, medicinal and religious patterns of behavior. For example, sociology students may evaluate characteristics of professions, the role of morbidity and mortality in society and beliefs of different types of religion. Demographic theories and theories of [illegible] are also key concepts in sociology. Sociology is broadly defined as the study of human society. Society is vast and complex phenomenon and therefore it is generally debatable that which part of society should be studied by sociology. There is a great degree of difference of opinion regarding the definitions, scope and subject matter of sociology. Sociology is a new discipline which has been developed in the western world in the modern form. This book deals with all the development in the field of sociology in a historical context. This book is useful for sociologists researchers and social reformers.

CONTENTS

• Introduction • Sociology as Interpretative Discipline • Basic Concepts of Political Sociology • Authority and Legitimacy • Indian Society and Modernization • Social Legislation • Basic Concepts in Rural Sociology • Challenges for Social Development • Sociology of Caste System • Corporate Theory of Social Development • Social Justice

Dr. Sagarraj Rohidas Chavan At-Post Gandhali Tal-Amalner-425401 Working as asst. prof. in p.j.n. college of social work amalner Dist-jalgaon. He has done Ph.D in social work in subject "Social mobility and development factors in [illegible] community (dist-jalgaon)." He has done m.phil. in subject of social work. He have 10 years teaching experience. he has publish 45 papers in national international papers in seminar conference and [illegible] sarpanch at local government in Gandhali [illegible] experience - Asst. Project officer in community [illegible] Sanstha.

Dr. Jagdish [illegible] Tal-Amalner-425401 Working as Assistant [illegible] of social work amalner Dist-jalgaon. "He has [illegible] work in subject." An analytical study of [illegible] Among the Urban Community in Jalgaon District [illegible] teaching experience. "He has done B.A. in English, B.Ed., M.A. in sociology with quality Net in Goa university." M.A. in [illegible] M.S.W. in subject of social work with Quality Set in Pune University. He publish four books of social work and net set exam as well [illegible] papers in national international seminar conference and symposium he done 10 years teaching experience." He has publish 15 papers in national international papers in seminar conference and symposium.

₹1095/-

R.P. PUBLICATIONS
Hari Sadan, F-28, First Floor
20 Ansari Road, Darya Ganj
New Delhi-110 002 (India)
E-mail: rppublication2009@gmail.com
Mob: 9968053557, 9811149816

Published by :
R.P. Publications
Hari Sadan, F-2B, First Floor, 20 Ansari Road,
Daryaganj, New Delhi-110002
Phone: 9968053557, 9811149816
Email: rppublication2009@gmail.com

Basic Concepts in Sociology

© Author

First Edition 2017

ISBN 978-93-82398-48-6

All rights reserved no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the Publishers.

Social Legislation for Social Work

Dr. Sanjiv Sukhdev Pagare
Dr. Vishnu Ramdas Gunjal
Dr. Jagdish Shankar Sonawane

Published by :
R.P. Publications
H.No. J-180/5-A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
E-mail: rppublication2009@gmail.com
www.rppublication.com
Mobile: 9968053557, 9811149816

Social Legislation for Social Work

© Author

First Edition 2020

ISBN 978-81-945828-2-3

All rights reserved no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the Publishers.

PRINTED IN INDIA

Published by Rajendra Yadav for R.P. Publications Delhi-110053 Laser Typesetting at Shahabuddin Computers, Printed at Sachin Printers, Delhi-53

Preface

This Book is useful for the social work students, teachers, researcher and studious people in the field of social work. All modern constitutions and fundamental laws contain and declare the concept and principle of popular sovereignty, which essentially means that the people are the ultimate source of public power or government authority. The concept of popular sovereignty holds simply that in a society organized for political action, the will of the people as a whole is the only right standard of political action. It can be regarded as an important element in the system of the checks and balances, and representative democracy. Therefore, the people are implicitly entitled even to directly participate in the process of law making. This role of linking citizens and their government and legislators is closely related to the concept of legitimacy. The exercise of democratic control over the legislative system and the policy-making process can occur even when the public has only an elementary understanding of the national legislative institution and its membership. Civic education is a vital strategy for strengthening public participation and confidence in the legislative process.

There is various legislation definitions given in different sources. There are three powers into which legislative powers are divided. State list, union list, and concurrent list. While statutory laws are the basic framework of law that is required by the modern legal system. Furthermore, subordinate

Contents

Preface		*v*
1.	Social Legislation	1
2.	Types of Legislature	11
3.	Public Interest Litigation	18
4.	Legal Rights	43
5.	Kind of Possessions	50
6.	Kinds of Ownership	54
7.	Difference Between A Bill and An Act	62
8.	The Lokpal and Lokayuktas Act, 2013	71
9.	The Hindu Marriage Act, 1955	84
10.	Divorce	96
11.	Juvenile Justice (Care and Protection of Children) Act, 2015	141
12.	Dowry system in India	146
13.	Protection of Women from Domestic Violence Act, 2005	159
14.	Health (Regulation of Termination of Pregnancy) Act 2018	163
15.	Right to Information Act, 2005	167

ABOUT THE BOOK

This Book is useful for the social work students, teachers, researcher and studious people in the field of social work. All modern constitutions and fundamental laws contain and declare the concept and principle of popular sovereignty, which essentially means that the people are the ultimate source of public power or government authority. The concept of popular sovereignty holds simply that in a society organized for political action, the will of the people as a whole is the only right standard of political action. It can be regarded as an important element in the system of the checks and balances, and representative democracy. Therefore, the people are implicitly entitled even to directly participate in the process of law making. This role of linking citizens and their government and legislators is closely related to the concept of legitimacy.

ABOUT THE AUTHORS

Dr. Sanjiv Sukhdev Pagare Asst. Prof. in Dr. Babasaheb Ambedkar College of social work morane dist. Dhule. His qualification MSW, SET, Ph.D. He is working as Medical social worker (Councilor) I Rastry munch de-addiction and treatment centre Jalgaon. Acting Principal in Dr. Babasaheb Ambedkar College of Social Work.Morane (Dhule) From (17 Jan 2006 to June 2007). Worked as a N.S.S. Programme officer from November 1996 to Jan 2000.Worked and till working as a paper setter and Examiner in social work at BSW, MSW and Ph.D. KBC NMU Jalgaon since 1997-98. Worked as a member of Assistant professor Selection committee, LIC. Working as a Ph.D. Guide in social work and presently 4 candidate\s are under the guides hip.Presently working as member of BOS and various committee KBC NMU Jalgaon. Presently working as a member of college Development committee at college level. Member of Wild Life Protection (Forest Dept.) committee, Dhule (Nashik Division) Presently working as a member of IQAC committee.

Dr. Vishnu Ramdas Gunjal Associate Professor BMCS College of Social Work Chopda Dist, Jalgaon Teching Experience 26 Years For UG & PG Experience as a Chairman of Board of Studies of social Work Subject of KBCNMU Jalgaon Experience as a University Approved Principal of College of social Work Taloda Dist Nandurbar Working as a member of Board of Studies of Social Work & Sociology since 2005 To til Date Working as a Member of 32/3 Examination Board of KBCNMU Jalgaon From 2010 to Til Date 08 International Research paper Published in Various Journals 25 National Research Paper Journals 01 Book Published on Panchayat Raj Sarpanch and Rural Development By Athurv Publication Jalgaon 03 students of Ph.D warded in social Work Subject.

Dr. Jagdish Shankar Sonawane At-Post Tal-Amalner-425401 Working as Assistant Professor in P.J.N. College of Social Work Amalner Dist-Jalgaon He Has Done Ph.D in Social Work in Subject. An Analytical Study of Environment Education About Awareness Among The Urban Community at Jalgaon District. He Has Done B.A. in English L.L.B, MBA in Human Resource Management, M.A in Sociology with qualify Net in Goa University, M.A. in Subject Communication, M.S.W, in Subject of Social Work With Qualify Set in Pune University he Publish Four books of Social Work and Net Set Exam as Well as Publish 25 Papers in National International Seminar conference and Symposium. He have 12 Years Teaching Experience. He has Publish 15 Papers in National International Papers in Seminar Conference and Symposium.

₹1295/-

RP
R.P. PUBLICATIONS
H.No. J-180/5A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
Mobile: 9968053557, 9811149816
email : rppublication2009@gmail.com
Website: www.rppublication.com

HISTORY AND IDEOLOGY OF SOCIAL WORK FOR THE SOCIETY

Vasant Shravan Desale
Jagdish Shankar Sonawane

Published by :

R.P. Publications

H.No. J-180/5-A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
Mobile: 9968053587, 9811149816
E-mail: rppublication2009@gmail.com
www.rppublication.com

History and Ideology of Social Work for the Society

© Authors

First Edition 2020

ISBN 978-93-82398-89-9

All rights reserved no part of this work may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior written permission of the Author.

PRINTED IN INDIA

Published by Rajendra Yadav For R.P. Publications Delhi-110002 Printed at Sachin Printers Delhi-53.

Preface

A systematic analysis of the social work, its philosophy, values and principles can only be understood after a proper reference and attempt is made to understand the concept of social work and its evolution in India. This should encompass various perceptions and viewpoints regard to its growth and development. The social work profession is primarily committed to solidarity with marginalized sections of society. The basic human rights are very often violated for people, who lack economic, physical, mental social and/or emotional resources. Lack of resources leads to powerlessness and thereby marginalization of people by the social, economic and political systems. Marginalized people are vulnerable to deprivation and exploitation by those who have control over resources. A social work professional's services lead toward the aim of providing beneficial services to individuals, dyads, families, groups, organizations and communities to achieve optimum psychosocial functioning.

Its seven core functions are described by Popple and Leighninger as:

Engagement – the social worker must first engage the client in early meetings to promote a collaborative relationship Assessment – data must be gathered that will guide and direct a plan of action to help the client Planning – negotiate and formulate an action plan Implementation – promote resource acquisition and enhance role performance Monitoring/ Evaluation – on-going documentation through short-term goal attainment of extent to which client is following through Supportive Counseling – affirming, challenging, encouraging, informing, and exploring options Graduated Disengagement – seeking to replace the social worker with a naturally occurring resource Six other core values identified by the National Association of Social Workers' (NASW) Code of Ethics are: Service – help people in need and address social problems Social Justice – challenge social injustices Dignity and worth of the person Importance of human relationships Integrity – behave in a trustworthy manner Competence – practice within the areas of one's areas of expertise and develop and enhance professional skill

A historic and defining feature of social work is the profession's focus on individual well-being in a social context and the well-being of society. Social workers promote social justice and social change with and on behalf of clients. A "client" can be an individual, family, group, organization, or community. In the broadening scope of the modern social worker's role, some practitioners have in recent years travelled to war-torn countries to provide psychosocial assistance to families and survivors.

Contents

Preface v

1. History of Social Work 1
2. Social Action 6
3. Trade Unions Representing Social Workers 17
4. Codes of Conduct 35
5. Ravidas Social Work 42
6. Dr. B. R. Ambedkar Socail Work 49
7. Chatrapati Shivaji Maharaj 64
8. Sant Gadge Maharaj 81
9. Sant Tukaram 83
10. History of Social Work Profession in India 91
11. Marxist View 103
12. Postmodernisation 160
13. Sustainable Devlopment 201

References 261

Index 270

ABOUT THE BOOK

A systematic analysis of the social work, its philosophy, values and principles can only be understood after a proper reference and attempt is made to understand the concept of social work and its evolution in India. This should encompass various perceptions and viewpoints regard to its growth and development. The social work profession is primarily committed to solidarity with marginalized sections of society. The basic human rights are very often violated for people, who lack economic, physical, mental social and for emotional resources. Lack of resources leads to powerlessness and thereby marginalization of people by the social, economic and political systems. Marginalized people are vulnerable to deprivation and exploitation by those who have control over resources. A social work professional's services lead toward the aim of providing beneficial services to individuals, dyads, families, groups, organizations and communities to achieve optimum psychosocial functioning.

ABOUT THE AUTHORS

Dr. Vasant Shravan Desale EDUCATION in M.A. M.Phil Ph.D. (History) PhD N.M.U. (Jalgaon) 2004 - EXPERIENCE in Working as a principal in Late. N.M.T. Patil Arts College, Marwad, received 'B' grade Accreditation from NAAC. (2009 to Update). Worked as Assistant Professor in S.N.D.T Mahila College, Amalner (1993 to 2009). Worked as a member and chairman of Board of Studies of History Subject in S.N.D.T. University, Mumbai. Worked as a member of LIC committees, Worked as Head of Department various committees' members in Mahila College, Amalner. Participation and research paper presentation in national and international seminars and conferences. Contribution in completing 2F, 12B, permanent affiliation and NAAC. Research Guide in History in North Maharashtra University, Jalgaon. One M.Phil research scholar is awarded Four Ph. D Research scholars are awarded. Two research scholars researches are in progress. Two books on History are published as a writer and two books published as an editor. Research articles are published in various national and international journals.

Dr. Jagdish Shankar Sonawane At-Post Tal-Amalner-425401 Working as Assistant Professor in P.J.N. College of social work amalner Dist-Jalgaon. He has done Ph.D in social work in subject. An analytical study of environment Education About Awareness Among the Urban Community at Jalgaon District. He has done B.A. in English, L.L.B., MBA in Human Resource Management, M.A. in Sociology with qualify Net in Goa University. M.A. in Subject Communication. M.S.W. in subject of social work with Qualify Set in Pune University "he publish four books of social work and net set exam as well as publish **25 papers** in national international seminar conference and symposium he have 10 years teaching experience." He has publish 15 papers in national international papers in seminar conference and symposium

₹1395/-

R.P. PUBLICATIONS
H.No. J-180/5A, 4th Pusta,
Pahari Hotel Wali Gali
Opposite Ajay Medical Store,
Kartar Nagar, Delhi-110053
Mobile: 9968053557, 9811149816
email : rppublication2013@gmail.com
Website: www.rppublication.com

ISBN 978-93-82398-89-9
9 789382 398899

घटस्फोट व आधारव्यवस्था

प्रा. डॉ. एस. आय. कुंभार

प्रा. डॉ. श्वेता वैद्य

NIRALI PRAKASHAN

ADVANCEMENT OF KNOWLEDGE

घटस्फोट व आधारव्यवस्था

Divorce And Support System

❋ लेखक ❋

प्रा. डॉ. एस. आय. कुंभार

प्रा. डॉ. श्वेता वैद्य

किंमत : ₹ 70.00

NIRALI®
PRAKASHAN
ADVANCEMENT OF KNOWLEDGE

N1610

लेखक परिचय

प्रा. डॉ. एस. आय. कुंभार

डॉ. एस. आय. कुंभार हे भारती विद्यापीठ, अभिमत विश्वविद्यालय, समाज विज्ञान केंद्रात गेल्या ३६ वर्षांपासून सहयोगी प्राध्यापक म्हणून कार्यरत होते. प्रा. डॉ. एस. आय. कुंभार यांनी भारती अभिमत विश्वविद्यालयाचे समाज विज्ञान शाखेचे अधिष्ठाता म्हणून कार्य केले आहे. तसेच डॉ. कुंभार यांनी पंडित जवाहरलाल नेहरू समाजकार्य महाविद्यालयाचे प्राचार्य म्हणूनही काम केले आहे. डॉ. कुंभार हे उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगाव, भारती अभिमत विश्वविद्यालय, पुणे तसेच टिळक महाराष्ट्र विद्यापीठ पुणे येथे पीएच.डी. चे मार्गदर्शक असून जवळजवळ ८ विद्यार्थ्यांनी, पीएच.डी. व दोन विद्यार्थ्यांनी एम.फिल. समाजकार्य या विषयात पूर्ण केले आहे. डॉ. कुंभार यांचे राष्ट्रीय व आंतराष्ट्रीय पातळीवरील जर्नलमध्ये अनेक संशोधन लेख प्रसिद्ध झाले असून त्यांनी राष्ट्रीय व आंतराष्ट्रीय परिषदेमध्ये संशोधन लेखसादर केले आहेत. प्रा. कुंभार यांचा समाजकार्य व्यवसाय, संशोधन व क्षेत्रकार्य यातील भरीव योगदानामुळे शासन व स्वयंसेवी संस्थेकडून गौरवही झाला आहे.

प्रा. डॉ. श्वेता वैद्य

प्रा. डॉ. श्वेता विनोद वैद्य यांनी एम. एस. डब्ल्यू ही पदवी कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातून प्राप्त केली आहे व एम. फिल ही पदवी राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठातून प्राप्त केली आहे व तसेच पीएच.डी ही पदवी कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातून प्राप्त केली असून २००९ पासून पं. ज. ने समाजकार्य महाविद्यालययात अध्यापनाचे कार्य करित आहे त्या पीएच.डी च्या मान्यताप्राप्त मार्गदर्शिका आहेत तसेच अनेक सामाजिक संस्थांमध्ये देखील त्यांनी मार्गदर्शन केले आहे.

niralipune@pragationline.com
www.pragationline.com

Also find us on
www.facebook.com/niralibooks
@nirali.prakashan

Facets of Covid-19:

Issues, Approaches, Experiences and Consequences

Dr. Vinita Bhimrao Kekan

R.P. PUBLICATIONS
DELHI-110053 (INDIA)

Contents

Preface (*v*)

1. Anxiety Among the Women and Young Adults in Maharashtra During the COVID-19 1
   –Keshav Walke, Poonam Nimje
2. Social Discrimination and Economic Conditions—A Study of Rural Returned Migrant Laborers in Beed 22
   –Dr. Nazir Jabbar Sheikh
3. Let us understand: An Online Counselling Initiative in COVID-19 39
   –Dr. Abhay M. Jadhav
4. Impact of Covid-19 on Economy of Rural and Urban India 47
   –Dr. Meghraj A. Kapurderiya
5. Impact of Covid; Physical to Social Distancing—A Case Study 57
   – Dr. Vinita Bhimrao Kekan
6. A Study of Taken Necessary Action to Control COVID-19, Preparations and Preventive Measures in India 64
   –Dr. Renuka D. Badvane (Bhavsar)
7. Issues and Challenges of Rural Girls During Covid-19 69
   –Dr. Rama Achyut Pande

19. करोणा विषाणूचा शिक्षण क्षेत्रावर झालेल्या परिणामाचा शैक्षणिक आढावा 164

–प्रा.ढगे धनराज रामराव

20. कोविड 19 आणि आरोग्य सेवा 172

–डॉ. अनिता मक्खन खेडकर

21. कोवीड–19 च्या काळात आरोग्य व्यवस्थेवर झालेला मानसीक परिणामाचे अध्ययन : संदर्भ अंबाजोगाई तालुका 180

–डॉ. हनुमंत अंगदराव साळुंके

22. कोविड –19 प्रादुर्भावातुन निर्माण झालेली आर्थिक मंदी आणि भारतीय युवक 197

–डॉ. श्वेता विनोद वैद्य

23. "कोविड–19 मुळे कर्ता व्यक्ती गमावल्यामुळे त्यांच्या कुटूंबीयावर झालेले परीणाम" 205

–डॉ. अशोक सटवाजी हनवते

24. कोरोना टाळेबंदीच्या काळात ग्रामस्थांच्या समस्या 213

–रविन्द्र शंकर लाटेलवार

25. "कोविड–19 लॉकडाऊन काळात महिलांवर झालेल्या कौटुंबिक अत्याचारांच्या प्रकरणात समुपदेशनाची भुमीका एक विश्लेषणात्मक अध्ययन" 223

–मिलिंद शंकरराव दानव

Index 234

22

कोविड –19 प्रादूर्भावातुन निर्माण झालेली आर्थिक मंदी आणि भारतीय युवक

*–डॉ. श्वेता विनोद वैद्य**

प्रस्तावना

भारतीय अर्थव्यवस्था सध्या कोरोना व्हायरसच्या जागतिक साथीचा मुकाबला करण्याचा प्रयत्न करतेय, पण यावर्षी अर्थव्यवस्थेची परिस्थिती सुधारण्याची चिन्हे दिसत नसल्यांच एका पाहणीत उघड झालंय. रॉयटर्स वृत्तसंस्थेने केलेल्या एका पाहणीनुसार आतापर्यंत सगळ्यात मोठी आर्थिक मंदी भारतात नोंदविण्यात आली असुन हे पुर्ण वर्ष ही मंदी कायम राहिल. या पाहणीनुसार कोरोना व्हायरसच्या रुग्णांची संख्या झपाट्याने वाढत असल्याने व्यवसाय विक्रीत वाढझालेली नाही आणि उद्योग व्यवहार अजुनही मर्यादीत पातळीवर होत आहे. 2021 च्या सुरुवातील ही परिस्थिती काहीशी सुधारण्याचा

* सहा. प्राध्यापक,समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर जि. जळगाव

JOURNAL OF RESEARCH AND DEVELOPMENT
VOL. XIII (ISSUE. 14-B) APRIL 2022

WOMEN EMPOWERMENT

JOURNAL OF RESEARCH AND DEVELOPMENT

A Multidisciplinary International Level Peer Reviewed Journal
ISSN : 22309578 Cosmos Impact factor : 7.265

INDEX

S.N.	Title of Research Paper	Author	Page No.
1	मेहतर समाजाचा इतिहास व महिलांचा संघर्ष	श्री. संदीप शिंदे डॉ. भूषण इंदर भामटेराजपुत	1
2	शेतमजूर महिलांचे कौटुंबिक व सामाजिक दृष्टीने सक्षमीकरण विषयक अभ्यास (विशेष संदर्भ : जळगाव जिल्हा)	पल्लवी अरविंद बागुल डॉ. योगेश प्रल्हाद महाजन	5
3	नोकरी करणाऱ्या स्त्रियांच्या सामाजिक समस्या - एक अध्ययन	प्रा. डॉ. प्रमोद हरी जाधव	10
4	आजच्या काळातील लिंगभाव समानता आणि संवेदना	प्रा.डॉ. संतोषी एम. देशपांडे	14
5	महिला सशक्तिकरण	संदीप भगवान आगोणे डॉ. यशवंत जी. महाजन	17
6	ग्रामीण अर्थव्यवस्था विकासात आदिवासी महिलांचा सहभाग आणि समस्यांचे निराकरणासाठी सबलीकरण विशेष संदर्भ:- नंदुरबार जिल्ह्यातील धडगाव व शहादा तालुका	डॉ.संदिप रमेश झाल्टे	20
7	महिलांसाठीच्या कायदेशीर तरतुदी आणि महिला सबलीकरण	प्रा. शामसिंग. डी. वळवी	24
8	मानवी हक्क आणि महिला	स्नेहल गणेश गावीत	27
9	'स्वातंत्र्योत्तर काळातील स्त्रियांची स्थिती'	डॉ. चंदना रवींद्र बडगुजर	31
10	डॉ.बाबासाहेब आंबेडकरांसोबत दलित चळवळीतील महिला	विशाल सुरेश सपकाळे डॉ.शाम दामू सोनवणे	34
11	ग्रामीण भागातील असंघटित महिला शेतमजूर प्रकार व समस्यांचा अभ्यास	अशोक सटवाजी हनवते	40
12	भारतीय महिलांच्या आरोग्य स्थितीचे लिंग असमानता निर्देशांकानुसार विश्लेषण	डॉ. भुषण इंदर भामटेराजपुत	46
13	स्त्रियांचे शाश्वत विकासाच्या दृष्टीने सबलीकरण : भारतीय सामाजिक परिस्थिती व संविधान	डॉ. दीपक प्रकाश महाजन	49
14	शाश्वत विकासामधील महिलांची भूमिका	प्रा.गोपाळ निंबाळकर	55
15	महिला सक्षमीकरण व सामाजिक सुधारणा	डॉ. जयश्री मधुसूदन नेमाडे	58
16	महिलांचे मानसिक सक्षमीकरण काळाची गरज	डॉ. जयश्री पी. सरोदे	63
17	महिला सक्षमीकरणाचे स्वरूप व संकल्पना	डॉ. जयश्री टी. महाजन कांचन हिलाल देसले	65

S.N.	Title of Research Paper	Author	Page No
18	वाचनसंस्कृतीच्या माध्यमातून महिला सबलीकरण	प्रा. किशोर पंढरीनाथ भोळे	71
19	ग्रामपंचायत महिला प्रतिनीधी कुटुंब सहभाग आणि ग्रामीण विकास	प्रा. डॉ. निलेश शांताराम चौधरी	75
20	महिला सक्षमीकरण-शासनाच्या विविध कल्याणकारी योजना	प्रा.डॉ.अस्मिता धनवंत सरवैया	81
21	स्वातंत्र्याचा अमृत महोत्सव आणि स्वातंत्र्य प्राप्तीसाठी लढणाऱ्या कर्तृत्वान महिलांचे योगदान	डॉ. भारती प्रमोद गायकवाड	84
22	महिला सक्षमीकरणाची वाटचाल आणि सद्यस्थिती एक अभ्यास	डॉ. नितीन रामदास वडगुजर डॉ. मोहिनी उदय उपासनी	89
23	महिला उद्योजकांसाठी शासनाचे धोरण	प्रा.डॉ.शाम दामू सोनवणे	93
24	ग्रामिण भागातील कुटुंबातील मुलींची शैक्षणिक स्थिती अध्ययन	प्रा. डॉ. श्वेता विनोद वैदय	10
25	महिला सक्षमीकरणात स्त्री-पुरुष समानतेची भूमिका	प्रा. डॉ.कल्पना दिलीप भारंबे	10
26	शेत मजुरी करणाऱ्या महिलांचे आरोग्य आणि उपाय	डॉ. प्रमोद एस. गायकवाड	11
27	स्वयंसहाय्यता बचत गटाच्या माध्यमातून महिला सक्षमीकरण	प्रियंका प्रदिप झोपे डॉ. राकेश पितांबर चौधरी	11
28	महिला सक्षमीकरणात महिलांचे कायदे, हक्क आणि शासकिय योजनांचे योगदान	डॉ. रत्नमाला विरेश पाटील	11
29	महिला सक्षमीकरण आणि महिलांची वास्तव स्थिती	डॉ. उमेश वाणी	12
30	वृद्ध महिलांच्या समस्या	भाग्यश्री पंडित गावित	13
31	महिला सबलीकरण काय आहे	दर्शन रवींद्र पाटील	13
32	विद्यार्थी संघटन आणि विद्यार्थिनी नेतृत्व विकास	रुचिका प्रशांत इंगळे	13
33	महिला सक्षमीकरणासाठी महिलांचे आरोग्य	आयशा छब्बीर तडवी	13
34	कुटुंब जीवन शिक्षणाच्या माध्यमातुन महिलांचा विकास	स्नेहल जगदीश धांडे	14
35	Women Empowerment :Role in Sustainable Development	Jagtap Kalpana Baburao and Sunil Uttamrao Suryawanshi	14
36	Human right and Women	Mrudula Sahebrao Barde Dr. Yashwant G. Mahajan	15
37	Women Empowerment -A key to Sustainable Development (Reference to Covid -19)	Sandip Madhukar Nimase Dr. Sham Damu Sonawane	15
38	Development and challenges of Women	Geeta Patil	15

Journal of Research and Development. A Multidisciplinary International Level Peer Reviewed Journal
ISSN – 2230-9578 Cosmos Impact Factor : 7.265 Vol. XIII, Issue-14(B) April 2022

ग्रामिण भागातील कुटुंबातील मुलींची शैक्षणिक स्थिती अध्ययन

प्रा. डॉ. श्वेता विनोद वैदय
पं.ज.ने. समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर, जि. जळगांव

प्रस्तावना

समाज विकासामध्ये शिक्षण या पैलुचे महत्व अनन्यसाधारण आहे. शिक्षणामुळे व्यक्ती सुसंस्कृत बनतो. त्याच्या विचाराला चालना मिळते. शिक्षणाचे महत्व मानवाच्या दृष्टिने अतिशय महत्वपुर्ण ठरते. मानव समाजाच्या प्रगतीचा इतिहास बघितला तर प्रत्येक बाबीकडे मानवामध्ये आत्मसात करण्याची कला आहे.

ज्या समाजाने शिक्षण घेतले त्या समाजाचा आर्थिक, राजकीय, कौटुंबिक पातळीवरचा विकास हा साध्य झाला आहे. त्यामुळे शिक्षण हे समाजासाठी किती महत्वपुर्ण आहे हे आपणास समजते. समाजातील जे अशिक्षित घटक आहेत त्यांची पिळवणुक करण्यात येते. कारण त्यांच्यात शिक्षणाचा अभाव जाणवत असतो. कोणत्या प्रकारे आपले शोषण केले जात आहे याची त्यांना जाणीव नसते. गरिबी असल्या कारणाने ते शोषणामुळे त्यांची आर्थिक परिस्थिती आणखीनच खालावते. शिक्षण नसल्यामुळे चांगल्या प्रकारची नोकरी करु शकत नाहीत. त्यामुळे मिळणारे उत्पन्न हे फारच कमी असते अशा परिस्थितीत ते आपल्या कुटुंबाचे पालन-पोषण योग्य प्रमाणात करु शकत नाही. तर मात्र मुलांच्या शिक्षणासाठी पैसा कोठुन येणार अशा परिस्थितीत त्यांची मुले ही शिक्षणापासुन वंचित राहतात. कोवळ्या हातात पाटी असण्याऐवजी त्या हातांना कामाचा शोध घ्यावा लागतो. त्या लहान मुलांचे देखील मालक वर्ग पिळवणुक करतात. कामाच्या मोबदल्यात कमी रक्कम दिली जाते.

शैक्षणिक समस्या –

भारतातील अनेक समाजिक समस्येत शिक्षण ही एक समस्या तयार झाली आहे. शैक्षणिक समस्येचा आढावा घेतांना भारतातील पुर्वीचे शिक्षण आणि आधुनिक काळातील शिक्षण यांचाही मागोवा घ्यावा लागेल. शैक्षणिक समस्या ही पुर्वीपासुन चालत आलेली समस्या आहे. हा प्रश्न विचारात घ्यावा लागतो.

शिक्षण ही प्रत्येक व्यक्तीचे गरज आहे. ही गरज पुर्ण झाल्याशिवाय व्यक्तीचे व्यक्तीमत्व वाढीस लागत नाही. शिक्षण हे व्यक्तीचे जीवन समृध्द करण्यास मदत करते.

समाजशास्त्रात शिक्षण ही प्रक्रिया मानली जाते. शिक्षण म्हणजे मनाचा विकास आहे. शिक्षणानेच आपल्या जीवनात जो व्यवसाय करावयाचे आहे त्याची तयारी शिक्षणानेच होते.

सत्यम शिवम सुंदरम् म्हणजे शिक्षण असाही विचार मानला जातो. शिक्षणाचा अर्थ घेताना शिक्षणाचे महत्व लक्षात येते. आपण भारतीय शिक्षण लक्षात घेणार आहोत. भारतात शिक्षण ही समस्या तयार झाली आहे. वास्तविक शिक्षण ही समस्या नसून व्यवस्था यंत्रणा आहे याव्दारे आपल्याला संस्कृतीची माहिती मिळते.

समाजात कोणत्याही समस्या तयार होतात. त्या समाजात असलेल्या वाईट वर्तवणुकीमुळे होय. समाजात अपेक्षित आदर्शमानेनुसार वर्तन न केल्यास समस्या तयार होते शिक्षण ही समस्या तयार झाली ती शिक्षण क्षेत्राशी संबंधित आंतरक्रियेतील गैरवर्तवणुकीमुळेच शिक्षण संस्थेत सामाजिक संबंध शिक्षण-विद्यार्थी-पालक शिक्षण संस्थेसंबंधी असलेली अधिकारी वर्ग इ.

Printing Area

ISSN 2394-5303

UGC Jr.No.43053

Editor
Dr.Bapu G.Gholap

15) Sustainable Development in Education-A study on Telangana
Medarapu Sudhakar, Warangal–Telangana || 69

16) Walt Whitman's Treatment of Love & Sex in his selected poems
Dr. P. N. Meshram, Gadchiroli || 75

17) A Review of Studies on Determinants of Capital Structure: With reference to profitability, ...
Mr. Ramesh L. Rajani—Dr. Narendra B. Gosavi, Nandurbar || 78

18) Honesty, Generosity, Humility, Fraudulence, Falsehood – Myriad shades of Human......
Dr. P. N. Meshram, Gadchiroli || 84

19) Theme of Love in the Context of War: A Study of Ernest Hemingway's Select Novels
Dr. Uttam Ambhore—Syed Abdul Quader, Aurangabad || 87

20) Evaluating the Role & Impact of Employees in Customer Relationship Management
Dr Ashutosh Kumar Singh, Jaunpur (UP) || 97

21) UNDERSTANDING THE LINKAGES
Dr Rachana Srivastava—Dr Tanushree Srivastava, Lucknow || 99

22) ROLE OF DR. AMBEDKAR AS THE ARCHITECT OF THE INDIAN CONSTITUTION.
Sumita Sinha, Raiganj || 106

23) A Study of the Spiritual Intelligence of Higher Secondary Students
K Suri Naidu—M. Suri Babu, A.P. || 112

24) Indian Higher Education And Globalization
Dr. Anuradha Tiwari, Lucknow (UP) || 117

25) निगाऊ शिवरायांचे प्रेरणापीठ
प्रा.डॉ.देशपांडे सुषमा पद्माकरराव, औरंगाबाद || 120

26) ग्रामीण कुटुंबातील वाढते घटस्फोट व त्याची कारणे—.......
डॉ. एस. आय. कुंभार–सौ. वंदना कनलाकर गोशी || 123

27) भारतीय समाज आणि स्त्रिया
प्रा. पंडित सोनबा नरवाडे, वाशिम || 130

28) डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांना अपेक्षित सांस्कृतिक परिवर्तन
प्रा. रविंद्र अर्जुन पवार, वाशिम || 132

www.vidyawarta.com/03 | http://www.printingarea.blogspot.com

ISSN: 2394 5303 | Impact Factor 4.002(IIJIF) | Printing Area International Research journal | September 2017 Issue-33, Vol-02 | 0123

26

ग्रामीण कुटुंबातील वाढते घटस्फोट व त्याची कारणे– विशेष संदर्भ जळगाव जिल्हा

डॉ. एस. आय. कुंभार
सहयोगी प्राध्यापक
भारती विद्यापीठ अभिमत विश्वविद्यालय,
अमळनेर, जि. जळगाव

सौ. वंदना कमलाकर जोशी
सहा. प्राध्यापिका
पं. ज. नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय
समाज विज्ञान केंद्र, पुणे

****

सारांश:

आज भारतीय समाजात घटस्फोटाचे प्रमाण सातत्याने वाढलेले दिसून येत आहे. या समस्येला अनेक कारणे आहेत, जसे हुंड्याची मागणी, पतीचा संशयी स्वभाव, बाहेरख्याली पणा, संसर्गजन्य रोग, मानसिक संतुलन बिघडणे, पती–पत्नी मधील विसंवाद, शारीरिक व्याधी, नपुंसकत्व, संसाराची जबाबदारी न घेणे या सारख्या अनेक कारणांमुळे अनेकांचे संसार उध्वस्थ होऊन त्याची परिणीती घटस्फोटात होत आहे. या सर्वात महत्वाचे कारण म्हणजे पती व सासरच्या लोकांकडून पत्नीवर होणारे मानसिक व शारीरिक अत्याचार; पतीची व्यसनाधीनता इत्यादी. भारतात मुंबई, दिल्ली या सारख्या महानगरांमध्ये बदलत्या जीवनशैली मुळे घटस्फोटाचे प्रमाण सर्वाधिक आहे. परंतु आज घटस्फोटाचे लोन केवळ शहरी भागापुरतेच मर्यादित न रहता ग्रामीण भागातही वाढलेले दिसून येत आहे. प्रस्तुत अभ्यासाद्वारे नेमक्या याच बाबीवर प्रकाश टाकण्याचा प्रयत्न केला आहे.

१. प्रस्तावना

आजच्या आधुनिक काळातही, स्त्रियांच्या बाबतीत योग्य जोडीदारा बरोबर विवाह होणे आणि तो टिकून राहणे हीच मोठी सामाजिक समस्या बनली आहे. प्रामुख्याने ग्रामीण भागातील स्त्रियांसाठी हि समस्या अधिक गंभीर झाली आहे. विवाह संस्थे बाबतच अनेक समस्या निर्माण होऊन ती नष्ट होते कि काय असा प्रश्न निर्माण झाला आहे. नव्या पिढीच्या दृष्टीने पर्याय म्हणून विवाहच रद्द करणे हा यावर उपाय मानला जात असून, माहितीचा विस्फोट, जागतिकीकरण, व बदलती जीवनशैली यांचे परिणाम व्यक्तीच्या वयक्तिक सामाजिक व कौटुंबिक जीवनावर होत असल्याचे दिसून येत आहे. स्त्रियांना मिळणारे शिक्षण, कायद्यांतर्गत मिळणारे सरक्षण, महिला सबलीकरण कार्यक्रम इत्यादि मुळे भारतीय स्त्रियांना आज वैचारिक स्वातंत्र्य देखील मिळत आहे. म्हणून याचा सर्वाधिक परिणाम भारतीय पुरुष प्रधान समाजावर नकळतपणे होत आहे. शहरी भागात हे परिणाम प्रकर्षाने जाणवतात, परंतु ग्रामीण भागातील स्त्रिया या परिणामापासून दूरच आहेत. ग्रामीण भागात आज तरी पुरुष प्रधान संस्कृतीचे प्राबल्य दिसून येते. स्त्रीत्व गौण ठरवले जाते, परंतु शिक्षणामुळे ग्रामीण भागातील स्त्रियांचा दृष्टीकोन सकारात्मक होत चालला असुन आपल्या हक्कांच्या बाबतीत त्या अधिकाधिक जागृत होत आहेत, त्यामुळे पुरुषी अहंकार कोठेतरी दुखावत जातो आणि कौटुंबिक कलहाला सुरुवात होते. हा कलह विकोपाला गेल्यावर विवाह विच्छेदन अथवा घटस्फोट हा एकमेव पर्याय शिल्लक रहातो.

शहरातील स्त्रिया शिकलेल्या असल्यामुळे आर्थिकदृष्ट्या स्वावलंबी असतात; त्यामुळे घटस्फोट घेऊन पतीपासून विभक्त रहाणे त्यांच्या दृष्टीने फारशी अवघड बाब राहिलेली नाही, परंतु ग्रामीण स्त्रियांच्या बाबतीत घटस्फोटानंतर अनेक समस्या निर्माण होतात. या समस्या कोणत्या आहेत, या समस्यांची नेमकी कारणे कोणती याचा मागोवा प्रस्तुत अभ्यासाद्वारे घेण्यात आला आहे.

२. विषयाशी संबंधित प्रसिद्ध साहित्याचा

Impact Factor – 6.261 • Special Issue - 109 • Feb. 2019 • ISSN – 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal

Multidisciplinary International E-research Journal

Two Days Interdisciplinary International Conference On

ROLE OF SOCIAL REFORMERS IN NATION BUILDING

2nd and 3rd Feb 2019

... Organized by ...

Pankaj Shaikshanik and Samajik Sanstha's

Pankaj Kala Mahavidyalaya, Chopda

('B' Grade NAAC Accredited)

... Sponsored by ...

K.B.C. North Maharashtra University

Jalgaon

... Editor ...

Prin. Dr. Sambhaji N. Desai

... Chief Editor ...

Mr. Dhanraj T. Dhangar

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

107 भारताच्या राष्ट्रउभारणीत पाश्चिमात्य ब्रिटीश लोकसेवकांची शैक्षणिक भूमिका 313
- प्रा. सतीश मधुकर बोरसे

108 डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांची राष्ट्रउभारणीतील भूमिका 317
- प्रा.डॉ. संजय शिवाजी पाटील

109 भारत का जल संसाधन विकास – भारतरत्न डॉ. बाबासाहेब अम्बेडकर का उल्लेखनीय योगदान 320
- प्रा. अजय डी. पाटील

110 गोधड : प्रस्थापित व्यवस्थेविरुद्धचा हुंकार 323
- प्रा. निलेश एकनाथ पाटील

111 साहित्याचे स्वरूप 326
- प्रा. पंकज सदाशिव शिसाळे

112 महिलांच्या शैक्षणिक क्षेत्रात समाज सुधारिका सावित्रीबाई फुले यांचे योगदान 328
- प्रा. श्वेता वैद्य

113 महिला सक्षमीकरणात महात्मा ज्योतिबा फुलेंची भूमिका 329
- प्रा. शामसिंग रामसिंग वळवी

114 राष्ट्रविकासात डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे कृषीविषयक धोरण 331
- प्रा.डॉ. सुनिल भालेराव पाटील

115 अंतिम दशक की हिंदी कविता में व्यक्त सामाजिक चिंतन 334
- श्री. अनिल बाबुलाल सूर्यवंशी

116 Dr. Babasaheb Ambedkar's Thoughts And Contribution For Women Empowerment : An Analytical Study 337
- Jadhav Babasaheb Kailas

117 मराठी साहित्यातील सामाजिक सुधारणेपर कविता 340
- प्रा.डॉ. आनंदा बाबुराव सोनवणे

118 राजर्षी छत्रपती शाहू महाराजांनी केलेल्या सामाजिक सुधारणांच्या विशेष संदर्भात 343
- प्रा.डॉ. धनंजय रमाकांत चौधरी

119 राष्ट्राच्या नवनिर्मितीसाठी डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे शैक्षणिक विचार 346
- प्रा.डॉ. दिलीप जानकीराम घोंगडे

120 भारतातील धार्मिक आणि.सामाजिक सुधारणेतील समाज सुधारकांचे कार्य 350
- प्रा. गोपाळ निंबाळकर

121 ७४ वी घटना दुरुस्ती, स्थानिक स्वराज संस्था व राजकीय पक्षांमध्ये महिला आरक्षणातुन झालेले परिवर्तन 353
- प्रा. कांतीलाल दाजभाऊ सोनवणे

122 भारतीय मानव अधिकाराचे प्रणेता : डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर (एक अभ्यास) 356
- प्रा.डॉ. संजय वि. बाविस्कर

123 Mahatma Jyotirao Phule And His Contribution In Nation Building 360
- Dr. Raghunath Sitaram Mahajan

124 आजचे मराठी साहित्य व मारुती चितमपल्लींचे साहित्य : एक अभ्यास 363
- प्रा. सचिन अशोक पाटील

125 महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे बौद्ध धर्मांतर आणि सुधारणावादी विचार 364
- प्रा. ढगे धनराज रामराव

126 Contribution of Rabindranath Tagore to Nation Building through the Literature 368
- Prof. Shamkant K. Patil

127 ग्रामसमस्या निराकरणात महात्मा गांधीजींचे योगदान 372
- प्रा.डॉ. रमाकांत अंबादास चौधरी

महिलांच्या शैक्षणिक क्षेत्रात समाज सुधारिका सावित्रीबाई फुले यांचे योगदान

– प्रा. श्वेता वैद्य
पंडित जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय,
अमळनेर

१) प्रस्तावना –

समाजात बदल घडविण्यासाठी व समाज सुधारणेसाठी समाजमन विकसित व्हावे समाजात मानसिकता बदलावी लागते. समाजाला जागृत करावे लागते. जनमत निर्माण करावे लागते. त्यासाठी जनशिक्षण महत्वाचे ठरते. स्त्री मुक्तीच्या लढ्याची सुरुवात करणा-या कै. सावित्रीबाई फुले यांचे शैक्षणिक कार्य खुप महान आहे. दारिद्र्य व अज्ञान व भोळा समजुतिचा आधार नाहीसा करण्यासाठी आद्य समाज क्रांतिकारी ज्योतिबा फुले यांनी ज्ञानाचा दिवा लावला त्यातली ज्योत बनलि ज्योतिबा आणि तेल झाली सावित्राबाई या दिव्यांन प्रकाशाचे पहिले किरण श्री शुद्रांच्या जीवनात आणला. पहिल्या शाळेच्या रुपाने महिलांना समाजात ताठ मानेने जगण्याचे कार्य सावित्रीबाईंनी केले.

शैक्षणिक कार्य –

ज्योतिबांनी मुलींसाठी १ जानेवारी १८४८ साली काढलेल्या भिडे वाड्यातील शाळेत सावित्रीबाईंनी विना वेतन शिक्षिकेचे काम केले. शिक्षिकेचे काम करणे ही गोष्ट सोपी नव्हती अनेक संकटांना तोंड द्यावे लागले. स्त्रीयांना दुय्यम दर्जा देणा-या समाज व्यवस्थेला न जुमानता सावित्रीबाईंनी स्त्रीमुक्ती व स्त्री शिक्षणाचा पाया रचला स्त्रीयांनी शिकने व शिकविणे हे धर्माला अनुसरुन नाही असे काही लोकांना वाटे अश्या लोकांना सावित्रीबाईंनी कठोर विरोध केला. सावित्रीबाईंनी बाल विवाह, सती, केशवपंन अशा किती क्रुर प्रथानांन त्यांनी विरोध केला. एका अविद्येमुळे फार मोठे अनर्थ घडतो हे त्यानाही मनोमन पटलेले होते. म्हणुन त्यांनी शिक्षण कार्यात आपल्या पतिला सर्वतोपरि मदत केली. अज्ञान, दारिद्र्य, भ्रामक समजुती यांच्या विळख्यात सापडलेल्या अस्पृश्यांना त्यांना त्यांचा स्वत्वाची जाणीव फक्त शिक्षणानेच होईल असे त्यांना वाटत होते. अस्पृश्य आज भोगीत असलेल्या दुरावस्थेच कारण म्हणजे शिक्षणाचा अभाव त्यामुळे आताही शिक्षणाची टाळाटाळ केली तर पुढील पिढ्यांन अश्याच दुरावस्था सहन करावी लागेल असे सावित्रीबाईंचे म्हणने होते.

इंग्रज सरकारने ज्ञान दानासाठी शाळा काढल्या पण त्या थोड्या असून त्या तेवढ्यावरच राहिल्यातर सारा हिंदुस्थान शिकलेल्या होण्यासाठी आणखी १५० वर्ष लागतील अशी त्यांची ठाम समजुत होती. यावरुन सावित्रीबाई फुले यांची वर्तमानाची नव्हे तर भविष्याचाही दुरगामी विचार करु शकणे इतकी प्रगलब्धता होती. समाजात स्त्रीला जर उभे राहावयाचे असेल तर शिक्षणासाठी पर्याय नाही. कारण एक स्त्री शिकली तर संपूर्ण कुटुंब सुशिक्षित होते. सुसंस्कृत बनते हा विचार करुन सावित्रीबाई फुले यांनी दिशाहिन झालेल्या स्त्री व्यवस्थेला योग्य दिशा केवळ शिक्षणच देवु शकते यावर त्यांचा विश्वास होता.

भाग्य आमचे की, आम्ही सावित्रीबाईंच्या लेकी झालो. त्यांनी केलेल्या कार्यांचा आम्हाला आमच्या जीवनात कसे जगावे पुरुष प्रधान संस्कृतित आमचे स्थान कसे निर्माण करावे. स्वातंत्र्यपणे जगण्याचे व स्वत:च्या पायावर उभे राहण्याचे प्रेरणा आम्हाला सावित्रीबाई फुले यांनी शिक्षणाच्या माध्यमातुन जागृती करुन दिली.

जर सावित्रीबाई फुले यांनी स्त्री शिक्षणाचे दरवाजे उघडले नसते तर आमची काय अवस्था झाली असती याची कल्पना न केलेली बरी. आज शैक्षणिक कार्यामुळे स्त्रीयांचा दर्जा उंचावलेला आहे. मोठमोठ्या क्षेत्रात स्त्री आपले पाऊल पुन्हा उमटवत आहे. सावित्रीबाईंचे स्वप्न अजुन पुर्ण करायचे असेल तर सर्व स्त्रीयांनी शिक्षण घेतले पाहिजे व सुशिक्षित होवुन स्त्री तत्वाचा अभिमान उंचावला पाहिजे हिच खरी सावित्रीबाई फुल्यांना गुरु दक्षिणा ठरेल.

स्त्रीयांसाठी एवढ्या मोठ्या प्रमाणात काम करणारे एवढ्या विविध प्रकारची काम करणारी स्त्री त्याकाळात कुणीही झालेली नाही. म्हणून शिक्षण क्षेत्राच्या चळवळीची प्रेरणा ज्योत सावित्रीबाई फुल्यांना म्हणावे लागेल.

सारांश –

सावित्रीबाई फुले ह्या स्वतः शिक्षणापासुन वंचित होत्या पण ज्योतिबांनी त्यांना शिक्षणाचे धडे दिले. त्या शिक्षणाचा आधारावर सावित्रीबाईंनी पुर्ण समाजातील स्त्रीयांना शिक्षण मिळण्यासाठी व त्यांना सुशिक्षित करण्यासाठी धर्म कर्ठकाच्या शेण, माती तसेच शिक्षणापासुन त्यांना वंचित करण्यासाठी विरोधकांनी सावित्रीबाई फुलेनां खुप त्रास दिला तरी सावित्रीबाई फुले न डगमगता आपल्या स्त्री हक्कासाठी व शिक्षणासाठी त्यांनी मनाची तयारी ठाम ठेवली व त्याच्यात अहोरात्र परिश्रमामुळे आजची स्त्री ही पुरुषांच्या खांद्याला खांदा लावुन प्रत्येत क्षेत्रात कार्य करतांना दिसून येत आहे.

संदर्भ

१. महाराष्ट्रातली समाज सुधारक – लेखक मंगला कामत
२. सत्य शोधकांची भाषणे – लेखक दिलीप नलगे
३. व्यवसायी समाज कार्य – लेखक प्राजक्ता टांगसाळे
४. सावित्रीबाई फुले जीवनकार्य – लेखक शांता रानडे

Impact Factor - 6.261 • Special Issue - 161 • Mar. 2019 • ISSN - 2348-7143

INTERNATIONAL RESEARCH FELLOWS ASSOCIATION'S

RESEARCH JOURNEY

UGC Approved Journal
Multidisciplinary International E-research Journal

EDUCATION AND OPPORTUNITIES

... Organized by ...

Bhagini Mandal Chopda's

College of Social Work,

Chopda, Dist-Jalgaon.

... Guest Editor ...

Principal Dr. Ishwar M.Saundankar

... Chief Editor ...

Dr. Dhanraj T. Dhangar

... Executive Editors ...

Mr. Ashish S. Gujarathi | Mr. Anant V. Deshmukh

Mr. Shailesh B. Patil

Printed by : PRASHANT PUBLICATIONS, JALGAON

८६. 'उच्चशिक्षण आणि उद्योजकता' २२४
प्रा. संध्या एम. पाटील
८७. उद्योजकता विकासात उच्च शिक्षणाचे महत्व २२६
प्रा.अनिता मकन खेडकर
८८. भारतातील उच्च शिक्षणाची सद्यस्थिती व पुढील आव्हाने २२८
प्रा. प्रशांत एन. शंभरकर
८९. उच्च शिक्षणातील समस्या व आव्हाने २३०
प्रा. योगेश एस. मुनेश्वर
९०. ग्रामीण मुलींची शिक्षण सोडण्याची कारणे २३१
प्रा. शामसिंग डी. वळवी
९१. शिक्षणातून व्यक्तिमत्व संवर्धन २३२
प्रा. माया तानाजी शिंदे
९२. समाजकार्य शिक्षण व रोजगाराच्या संधी २३४
प्रा. नारसिंग डोंगरसिंग वळवी
९३. राष्ट्रीय विकासात शिक्षणाचे योगदान आणि शैक्षणिक स्थिती २३६
प्रा. डॉ. नीता सुधाकर वाणी
९४. लोकसमुदाय विकासासाठी शिक्षण एक प्रभावी माध्यम २४०
डॉ. जयश्री देशमुख
९५. उच्च शिक्षण – अपेक्षा आणि आव्हाने २४२
प्रा.डॉ.शाम दामू सोनवणे
९६. शिक्षण प्रणाली आणि समाजव्यवस्था २४६
प्रा. डॉ. भारती कृष्णराव देशमुख
९७. शिक्षणामध्ये तृतीयपंथीच्या यशोगाथांचा अभ्यास– काळाची गरज २४८
पुर्णिमा ना. संधानी[1], आर.बी.रंधे[2], वामन कृ. पोकळे[3]
९८. उच्च शिक्षण आणि रोजगारांच्या संधीची उपलब्धता २५२
प्रा.डॉ.संबोधी एम. देशपांडे
९९. उच्च शिक्षण आणि संधी २५३
प्रा. प्रविण एन. वानखडे
१००. शिक्षण आणि संधी २५५
प्रा. आशिष सुभाषलाल गुजराथी
१०१. उच्च शिक्षणातील अभ्यासक्रम आणि सामाजिक अपेक्षा २५७
प्रा. डॉ. नितीन रामदास बडगुजर

हिन्दी

१०२. राष्ट्रीय एकता में शिक्षा के अवसर २६०
प्रा. डॉ. प्रविण कांबळे
१०३. उच्च शिक्षा में अनुसंधान का महत्व २६२
प्रा. बालिका कांबळे
१०४. वाणिज्य शिक्षा द्वारा रोजगार निर्मिती संबंधी समस्याएँ २६३
प्रा. डॉ. विनायक वाघमारे
१०५. शिक्षा के माध्यम से महिलाओं को राजकीय क्षेत्र में प्राप्त हुई संधी २६५
प्रा. कु. सुनीता दि. श्रीखंडे
१०६. वर्तमान शिक्षा प्रणाली तथा मूल्यशिक्षा २६७
प्रा. विशाल चक्रधर गजभिये

ISSN : 2348-7143 RESEARCH JOURNEY International Multidisciplinary E-Research Journal
February 2019 Impact Factor (SJIF) - 6.261 | Special Issue 161 | Education and Opportunities

भारतीय शिक्षण संधी व आव्हाने एक अध्ययन

प्रा. श्वेता विनोद वैद्य
पं. ज. नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमरावती

प्रस्तावना :

कोणत्याही देशाचा, समाजाचा उत्कर्ष ज्ञान मिळविण्या उच्च शिक्षणासाठी असलेल्या व्यवस्थेमधून. भारताला नालंदा सारख्या उच्च शिक्षण संस्थाचा इतिहास आहे. ब्रिटीश राजवटीने भारतावर नियंत्रण करण्याचे तंत्र ओळखले आणि जनतेला आली मॅकालेची शिक्षण रचना. मॅकालेने ब्रिटीश राजवटीला पूरक अशी व्यवस्था भारतासाठी सुचवली त्यानंतर १८५४ मध्ये सर चार्ल्स वुड यांनी भारतामध्ये शिक्षणाची प्राथमिक ते उच्च शिक्षण अशी रचना आखुन दिली. ब्रिटीश राजवटीला लागणारे बाबू तयार करण्याचा शिक्षणाचा हेतू साध्य झाला.

आज मात्र आपली वेगळी गरज आहे आजचे ज्ञानयुग आहे. ज्ञानाची उपासना करणारे देश जगाचे नेतृत्व करतील. ज्ञान असणारे ते वापरू शकणारे नविन ज्ञान निर्मिती करणारे लोक आज ज्या देशात असतील तेच देश जगाचे नेतृत्व करू शकतील आणि ज्ञानाची उपासना करणाऱ्या संस्था म्हणजेच विद्यापीठे व इतर संशोधन संस्था जगभरात ज्या देशांनी आपल्या शिक्षण संस्था, संशोधन संस्था विद्यापीठे, महाविद्यालये भक्कम केली तेच देश आज जगात अग्रेसर आहेत.

महाराष्ट्राला तर विज्ञान तंत्रज्ञान, मानव विज्ञान शास्त्र, साहित्य या क्षेत्रामध्ये अग्रेसर रहायचे असेल तर आपल्याला उच्च शिक्षणाकडे दुर्लक्ष करुन चालणार नाही.

प्रश्नाचे स्वरुप :

आज पदवी किंवा त्यापुढचे शिक्षण घेणे हे प्रतिष्ठेचे समजले जाते. त्यामुळे प्रत्येक जण कुठलीतरी पदवी घेण्याच्या प्रयत्न करतो, त्या विषयात रस असो वा नसो मग ती पदवी घेण्यासाठी पैसे मोजावे लागले तरी हरकत नाही प्रत्यक्षात त्या विषयात आपण पारंगत होतो की नाही हा मुद्दा दुय्यम बनतो.

खर तर प्रत्येकाने अशा पध्दतीने उच्च पातळी वरचे संकारात्मक (Abstract) शिक्षण घ्यायलाच हवे हा आग्रह चुकाची आहे असे आम्हाला वाटते प्राथमिक शिक्षण पूर्ण केल्यावर प्रत्येकाच्या आवडीनुसार आपला कल कुणीकडे आहे हे तपासुन, समजुन घेऊन पुढचा मार्ग निवडुन ज्यांना कुठल्याही विषयात अधिक खोलात जायचे आहे त्यांनी उच्च शिक्षणाकडे वळावे हे अधिक योग्य निव्वळ संकल्पातात्मक कामाची आवड असणाऱ्यानीच उच्च शिक्षणाकडे वळावे आणि आपण जे शिकलो त्याचा थेट व प्रत्यक्ष वापर करण्याकडे ज्याचा कल आहे त्यांनी व्यावसायिक शिक्षणाकडे वळावे असे साधारण संकेत असायला हवा.

आजच्या स्थितीत प्राथमिक शिक्षणाचा पाया कुमकुवत होत चाललेला आहे स्वतःच्या प्रतिष्ठेसाठी, आई वडिलांचे स्वप्न पूर्ण करण्यासाठी आवड नसली तरी उच्च शिक्षणाकडे वळतांना दिसतात पण आपल्याला हवे तसे शिक्षण आज विद्यार्थ्यांना मिळत नाही. त्यामुळे त्याचा परिणाम सामाजिक तत्वावर होतांना दिसून येतो उच्च शिक्षण व्यवस्थेला लागलेली किड प्रवेश प्रक्रिया, परीक्षा गुण तपासणी, प्राध्यापकाच्या नियुक्ती इ. मध्ये होणारे गोंधळ अभ्यासक्रमातला साचलेपणा संशोधन प्रकल्पाची चोरी यामुळे परिस्थिती खुप गंभीर झालेली आहे.

भारतात केवळ २० टक्के जनता उच्च शिक्षण घेत भारताचा उच्च शिक्षणाचा ग्रॉस एनरोलमेंट रेशो (GER) हा केवळ २०.४ टक्के आहे. म्हणजे उच्च शिक्षण घेणा-यामध्ये भारत अजुनही अप्रगत देशाच्या रांगेत बसलेला आहे.

महाराष्ट्राचे वयोगट १८–२३ वर्ष गटातले उच्च शिक्षणासाठी प्रवेश घेणा–याचे प्रमाण ग्रॉस एनरोलमेंट रेशो (GER)

महाराष्ट्र एकूण			मागासवर्गीय			आदिवासी		
पुरुष	महिला	एकूण	पुरुष	महिला	एकूण	पुरुष	महिला	एकूण
२९.७	२४.८	२७.४	२७.१	२२.५	२४.९	१५.९	९.१	१२.५

महाराष्ट्रात महाविद्यालयाची ४६०३ व विद्यापिठांची ४४ संख्या इतर राज्याच्या तुलनेत अधिक आहे. तरीही उच्च शिक्षणाचा टक्का वाढवायचा असेल तर विद्यापीठे व महाविद्यालयाची संख्या ही वाढवावी लागेल.

अनेकदा काही वर्ष काम केल्यावर पुन्हा शिक्षणाकडे वळावेसे वाटते किंवा वेगळ्या विषयात रस निर्माण होतो आणि तो विषय अभ्यासावा वाटतो २० वर्ष काम केल्यावर स्वेच्छा निवृत्ती घ्यावीशी वाटते आणि त्यानंतर नविन पर्यायांचा शोध सुरु होतो किंवा काम करता करता एखादा छोटा विषय घटक शिकायचा असतो म्हणून शिक्षणामध्ये विद्यार्थ्यांसाठी वर्तमान काळात उपयोगी पडतील असे छोटे अभ्यासक्रम चालु करावेत.

संशोधन पध्दती :

भारतीय शिक्षण संधी व आव्हाने एक सामान्य अध्ययन करत असतांना संशोधीकेने तृतीय तथ्य संकलनाचा वापर केलेला आहे.

शैक्षणिक संधी :

१) एज्युकेशन टेक्नॉलॉजीमध्ये एस.एन.डी.टी. महिला विद्यापीठाने शिक्षण क्षेत्र संगणक, इंटरनेट, सोशल मिडीया अशा विषयात रस असलेल्या पदवीधर मुलींसाठी विद्यापीठ अनुदान आयोगाची मान्यताप्राप्त एम. ए. इन एज्युकेशन टेक्नॉलॉजी हा अभ्यासक्रम सुरु केला आहे.

२) समाजसेवा विषयावरील अभ्यासक्रम निर्मला निकेतनाच्या कॉलेज ऑफ सोशलवर्क तर्फे मुंबई विद्यापीठाची मान्यताप्राप्त समाज कार्य विषयक

ISSN : 2348-7143
February 2019

अर्धवेळ अभ्यासक्रम चालवले जातात. हे अभ्यासक्रम वर्षभराचे अथवा सहा महिने कालावधीचे आहेत यात समाजसेवा, समुपदेशन समाजिक, संशोधन बालहक्क आदि विषयावरील पदविका अभ्यासक्रमचा समावेश केला आहे.

३) मुंबई विद्यापीठाने संगीतविषयक अभ्यासक्रम, मुंबई विद्यापीठात सुरु करुन संगीत विभागाची प्रवेश प्रक्रिया सुरु झाली आहे. संगीत पदविका अभ्यासक्रम आहे.

सारांश :

भारतीय शिक्षण पध्दतीमध्ये अनेक आव्हाने आहे. भारतीय शिक्षण प्रणालीमध्ये विद्यार्थी केंद्रस्थान ठेवुन व त्याच्या भविष्यात उपयोगी पडेल असे शिक्षण भारतात दिले गेले पाहिजे. जर आपल्याकडे जगाचा स्पर्धेत टिकायचे असेल तर भारतात विज्ञान तंत्रज्ञान मानव विज्ञानशास्त्र साहित्य या क्षेत्रामध्ये भक्कम स्थिती होणे गरजेचे आहे. आज मानव डिजीटल शिक्षण प्रणाली कडे वळत आहे. त्यासाठी त्याला ज्ञान ग्रहण करण्यासाठी पाहिजे तसे महाविद्यालय, विद्यापीठ, संशोधन संस्था या अपुर्ण पडत आहे. त्यामुळे त्याला अनेक आव्हानांना समोर जावे लागत आहे. म्हणून उच्च शिक्षण संधी भारतात मध्ये जास्त प्रमाणात विद्यार्थ्यांना मिळावी व त्याच्या उपयोग घेवून ते समाज जिवन घडवु शकतील अशी शिक्षण प्रणाली भारतात रुजवणे खुप महत्याचे आहे.

संदर्भ ग्रंथसूची :

१) mopharma.Com.maharashtra.
२) https://heedt.maharashtra.gov.in/division.
३) उद्योन्मुख भारतीय समाज शिक्षण व शिक्षक - प्रा. ज्योती महंत.
४) ग्रामीण विकास आणि शिक्षण - ग. नि. अकोलेकर.

Journal of Research and Development
Vol. X (Issue. 03) January 2020

RURAL AND TRIBAL DEVELOPMENT : ISSUES & CHALLENGES

Special Issue on 5th Multidisciplinary National Conference
at Dhanaji Nana Chaudhari Vidya Prabodhini's
Loksevak Madhukarrao Chaudhari College of Social Work, Jalgaon.
(NAAC Accredited 'A' Grade)

Journal of Research and Development
A Multidisciplinary International Level Refereed Journal
Cosmos Impact Factor 4.270

S.N.	Title of Research Paper	Author	Page No
14	Poverty Issues of '*Kokana*' Tribal Community in Maharashtra	Dr.Umesh B.Shinde	49
15	पंचायत क्षेत्र विस्तार कायदा १९९६ अंतर्गत स्थानिक प्रशासनाचे अधिकार (विशेष संदर्भ : जळगाव जिल्हा अनुसूचित क्षेत्र)	सहा. प्रा. विक्रांत रमेश जाधव	54
16	ग्रामीण विकास: ग्रामीण कारागीरांच्या समस्या व उपाययोजना	प्रा. डॉ विलास घोडे	57
17	"जागतिकीकरणाचा ग्रामीण आणि आदिवासी समाजावर झालेला परिणाम"	प्रा. डॉ. सतिश हरलाल पारधी	63
18	'संजीव कृत 'फांस' उपन्यास में किसान विमर्श'	प्रा. नटवर संपत तडवी	65
19	पंचायत राज आणि ग्रामीण विकास	डॉ. सुधीर ब. गायकवाड	67
20	ग्रामीण विकासात पशुपालनाचे महत्व	अमोल श्रावण बावस्कर डॉ.गोस्वामी अकोशगीर दत्तुगीर	70
21	Denial from Land is Deprivation from Dignity: Analysis of Tribal Land Issues.	Mr. Anant Kadam	75
22	Transgressive Segregation and Association Studies in F_2 Generation of Chickpea (*Cicer arientinum* L.)	Shweta D. Deokar, V.S. Girase and A. B. Gavhane	80
23	आदिवासी भिल्ल समाजाचे रितीरिवाज व सण-उत्सवांचे समाजकार्य दृष्टीकोनातून अध्ययन	डॉ. श्वेता विनोद वैद्य	88
24	Role of Krishi Vigyan Kendra for Transfer of Techonology under Front Line Demonstrations in Tribal Area of Jalgaon District	M.V. Mahajan S. J. Mahajan, and D. S. Nehte	93
25	Forest Product and Tribal Livelihood (Special reference with west Nasik)	Prof. Dr. Ghansham Baburao Jagtap	98
26	ब्रिटीश अमदानीतील पश्चिम खानदेशातील आदिवासी भिल्लांची सामाजिक स्थिती : एक दृष्टीक्षेप	प्रा.डा.संजय जिभाऊ पाटील प्रा. गवीत यशवंत चेमा	100
27	Intervention of Social Work in Community Development	Dr. Raghunath Mahajan	103
28	Role of non-governmental organizations (NGOs) interventions on tribal health: Some annotations from grass root level	Dr. Sagar Daulat Patil	107

ISSN 2231-0096

Platinum

A Peer Reviewed
National Multidisciplinary Journal
Volume - 10 Number - 2 Feb. 2020

Editor
Dr. Madhukar. V. Patil, Nandurbar

Asst.Editor
Dr. Shubhangi D. Rathi
Dr. H.R.Chaudhari
Prin. Dr. Vinod V. Patil
Dr. S.J. Patil

Advisory Editors
Dr. Shyam Kayande, Nagpur
Dr. Shivankar S.N., Karnataka
Dr. Kishor Gaikwad, Mumbai
Prin. Dr. A.P.Khairnar,Nizampur
Dr. Prashant Puranik, Ujjain (M.P.)
Dr. Naresh J. Parikh, Gujrat
Dr. Keshav Phale, Amravati
Dr. A. M. Garode, Chikhli

Managing Editor
Mr. Yuvraj Mali

Editorial Office
Atharva Publications
Plot No.17, Devidas Colony
Varkhedi Road, Dhule - 424 001
www.atharvapublications.com
E-Mail : atharvapublications@gmail.com

Branch :
Circulation & Advertisement
Atharva Publications
Basement, Om Hospital, Near Anglo Urdu
Highschool, Dhake Colony, Jalgaon - 425001
Ph.No. 0257-2239666

Subscription Rates
Single Copy for reader Rs. 350.00 or
US $ 35.00 Only (extra postage charge)
For printing/ Publication of research Paper
Individuals Rs. 1200.00 (each research paper) Or
US $ 100.00
Institutions Rs. 1400.00 per annum Or Us $ 140.00

1. Editing of the research journal is processed without any remittance. The Selection and publication is done after recommendation of subject expert Refree.
2. Thoughts, Language vision and example in published research paper are entirely of author of research paper. It is necessary that both editor and editorial board are satisfied by the research paper. The responsibility of the matter of research paper is entirely of author.
3. Along with research paper it is compulsory to sent Memership form and copyright form.
4. In any condition if any National/ International university denies to accept the research paper published in the journal then it is not the responsibility of Editor, Managing Editor Publisher and Management.
5. Before re-use of published research paper in any manner, it is compulsory to take written acceptance form Managing Editor unless it will be assumed as disobedience of copyright rules.
6. All the legal undertaking related to this research journal are subjected to be hearable at Dhule Jurisdiction only.
7. The research journal will be sent by normal post. If the journal is not received by the author of research paper then it will not the responsibility of Editor and publisher. The amount or registered post should be given by the author of research paper. It will be not possible to sent second copy of research Journal.
8. Authors are requested to follow the author's Guide lines Contect Managing Editor - 9764694797

- For book reviews, please send two copies of the book (one for the Reviewer and other for the library of the journal) to the Managing editor.
- Donations of books /journals / cash / gift are welcome and will be gratefully acknowledged. All disputes concerning the journal will be settled in the court of Jalgaon, Maharashtra.

प्लॅटिनम या त्रैमासिकात प्रसिद्ध झालेली मते संपादक, सहसंपादक, कार्यकारी संपादक, आणि सल्लागार मंडळ यांना मान्य असतीलच असे नाही. या नियतकालिकात प्रसिद्ध करण्यात आलेल्या लेखातील लेखकांची मते ही त्यांची वैयक्तिक मते आहेत. तसेच शोधनिबंधाची जबाबदारी ज्या-त्या लेखकांवर राहिल.

मेसर्स अथर्व पब्लिकेशन्स्‌च्यावतीने कार्यकारी संपादक श्री.युवराज माळी यांनी प्लॉट नं.१७, देविदास कॉलनी, धुळे-४२४ ००१ (महाराष्ट्र) येथे प्रकाशित केले व झोका प्रिंटर्स, जळगाव येथे मुद्रित केले. मोबाईल : ९७६४६९४७९७. जळगाव (ऑ.) : ०२५७-२२३९६६६.

- महिला बचत गटाच्या माध्यमातुन कुटुंब, समाज आणि राष्ट्रीय बांधणीत महिलाची भुमिका ९१
  डॉ. कैलाश व्ही. बिसांद्र
- महिला सक्षमीकरणातमहिला आर्थिक विकास महामंडळाचे योगदान ९४
  प्रा.डॉ. शाम दामू सोनवणे
- वंचित विधवा स्त्रियांचा सामाजिक व आर्थिक अभ्यास-विशेष संदर्भ लातूर जिल्हा ९७
  दत्ता कल्लाप्पा करडे
- भारतीय संस्कृतीमध्ये महीलांचा दर्जा ९९
  प्रा. कल्पना एम. मंडिवार
- औरंगाबाद शहरातील घरकाम करणाऱ्या (अर्धवेळ) महिलांच्या सामाजिक आणि आर्थिक स्थितीचा अभ्यास. १०१
  निर्मला कारभारी वाघ
- महिला व बालकांच्या सक्षमिकरणात महिला व बाल विकास विभागाच्या महत्त्वाच्या योजना एक अध्ययन.. १०३
  प्रा.डॉ.अस्मिता धनवंत सरवैया
- कौटुंबिक सल्ला व मार्गदर्शन केंद्राचा प्रभाव १०७
  प्रा. डॉ. सुनिता पी. चौधरी,
  प्रा. डी. आर. झरे
- गांधीवादी चळवळीत स्त्रियांचे योगदान व राष्ट्रोभारणी ११०
  प्रा.डॉ. दिलीप तुकाराम कदम
- स्वयंसहाय्यता बचत गट महिलांसाठी एक वरदान ११२
  प्रा. शैलेश बाबुराव पाटील
- भारतीय स्वातंत्र्य संग्रामातील महिलांचे योगदान ११४
  प्रा. प्रदीप तुळशीराम पाटील
- राष्ट्र विकासात महिलांचे योगदान ११६
  प्रा. श्रीमती कल्पना शामराव सोनवणे
- राष्ट्रीय विकासात महिलांचा सहभाग-एक अभ्यास ११८
  प्राचार्य डॉ. शेख एस.जे.
- भारतीय राजकारणात स्त्रियांच्या सक्रिय सहभागाचे योगदान १२०
  डॉ. श्वेता विनोद वैद्य
- आंबेडकरी चळवळीतील महिलांचे योगदान १२२
  प्रा.डॉ. राहुल यशवंतराव निकम
- सामाजिक, आर्थिक आणि राजकीय जीवनात महिलांची सत्ता १२४
  प्रा.रमेश आसाराम वाघ
- भारतीय राजकारणात महिलांचे स्थान १२६
  प्रा. गोपाल निंबाळकर
- स्त्रीवादी साहित्य : लक्षवेधी जाणिवा १२८
  प्रा. अरुण डी. मोरे
- अखिल मानव जातीची आई-मदर तेरेसा १३०
  प्रा. विश्वनाथ देविदास पाटील
- स्त्री जीवनातील परिवर्तनवादी चळवळींची कायदेशीर वाटचाल १३३
  मोरे रणजित भिला

भारतीय राजकारणात स्त्रियांच्या सक्रिय सहभागाचे योगदान

डॉ. क्षमा विनोद वैद्य
प. ज. ने. समाजकार्य महाविद्यालय अमळनेर

भारत देश हा जरी पुरुष प्रधान संस्कृतीचा देश असला तरी भारतातील राजकारण मध्ये स्त्रियांच्या सुध्दा सहभाग हा पूर्वी पासून दिसून येत आहे.

स्वातंत्र्यपुर्व काळात महाराष्ट्र व इतर राज्यात महिलासाठी जाणीव जागृतीचे प्रबोधनाचे प्रयत्न आंदोलने, वैयक्तिक व संस्थात्मक पातळीवर लक्षणीय प्रमाणत झाले. त्यांना राजकारण मध्ये सक्रिय भाग नोंदवला आहे.

शिवकाल

प्राचीन काळापासून ज्या स्त्रियांना राजकारणात भाग घेण्याची संधी मिळाली त्यांनी राजकारणात आपला ठसा उमटवला.

महाराष्ट्राच्या इतिहासात शासनकर्ता शालिवाहन याची आई गौतमी किंवा चांदबिबीसारख्या मोजक्याच स्त्री कर्तुत्वाला मान दिल्याचे आढळून येते. महाराष्ट्रात राजकिय धुरंधर स्त्रियांच्या जिजाबाईपासूनच सुरूवात होते. जिजाबाईंनी शिवाजीजा घडविले. राज्यकारभारात जिजाबाई कुशल होत्या. शिवाजी आग्र्याला औरंगजेबाच्या कैदेत असतांना जिजाबाईंनी राज्याची सर्व जबाबदारी सांभाळली. शिवाजीच्या सुना येसूबाई व ताराबाई यांनी मराठ्यांचे राज्य सावरून धरले. तर ताराबाई मुत्सद्देगिरीत अग्रेसर होत्या. पोहोचली. मराठ्यांच्या भावी राज्यविस्ताराचा पाया घातला आपले राजकारणातले कसब त्यांनी दाखवून दिले.

पेशवाई –

पेशवाईच्या काळातही राजकारणात विद्वान स्त्रिया होत्या. पेशव्यांची पहिल्या दर्जाची सरदाकी त्यांनी सांभाळली. अनुबाई घोरपडे यांनी अज्ञान मुलांच्या नावे जहागिरीचा कारभार बघितला. उमाबाई खंडेराव दाभाडे यांनी गुजरातमध्ये मराठा सत्तेला स्थैर्य प्राप्त करून दिले. अहल्याबाई होळकर याही कर्तुत्ववान होत्या. स्वत:च्या राज्याबरोबर उत्तरेकडील मराठी राज्याची जबाबदारी त्यांनी सांभाळली. अहल्याबाईचे सासरे मल्हारराव होळकर यांनी सुनेच्या कर्तुत्वाची पारख करून सर्व पुरूष वारसदार बाजूला करून अहिल्याबाईवर राज्याची जबाबदारी सोपवली. मल्हारराव होळकरांनी आपल्या सुनेवर राज्याची जबाबदारी सोपवून स्त्री जातीचाच बहुमान केला आहे.

१९ व्या शतकाच्या पूर्वार्धात मराठ्यांचे राज्य लयाला गेले. इंग्रजांनी सत्ता काबीज केली. याच काळात झाशीची राणी लक्ष्मीबाई हिने मोठ्या धैर्याने इंग्रजी सत्तेला आव्हान दिले. स्वत:च्या छोट्या दत्तक मुलाच्या नावने राज्य कारभार केला. आपले गेलेले स्वातंत्र्य परत मिळविण्यासाठी ती प्राणपणाने लढली.

नागपूरच्या बाकाबाई भोसले, ग्वाल्हेरच्या बायजाबाई शिंदे, कोल्हापूरच्या ताराबाईसाहेब राणीसरकार यांनीही राज्याची धुरा सांभाळली.

ब्रिटीशकाळ –

व्यापारासाठी म्हणून आलेल्या इंग्रजांनी भारतावर पूर्णपणे कब्जा केला. ते प्लासीच लढाईनंतर भारतात लढाईनंतर भारतात सत्ताधारी शक्ती म्हणून स्थिरावले. इंग्रजी राजवटीच्या आक्रमणाने भारतीय अर्थव्यवस्थेला पाया हादरला. जनते मध्ये स्वातंत्र्याचे वारे वाहु लागले. देश स्वातंत्र्य करण्यासाठी अनेक मंडळी पुढे सरसावली. स्वातंत्र्यासाठी निकराचा लढा सुरु झाला.

या काळात समाज सुधारक स्त्री–पुरुषांनी स्त्रीयांच्या मध्ये सामाजिक जागृती निर्माण केली. या स्वातंत्र्य लढ्यात भाग घेण्यासाठी देश प्रेमाने प्रेरित होऊन अनेक महिलांनी सक्रिय भाग घेतला. स्वदेशी, बहिष्कार, सत्याग्रह, चळवळ या गोष्टी सहज चुल्यापर्यंत पोहचल्या. राजकीय कार्यात अनेक महिला स्वेच्छेने उतरल्या. म. गांधीनी स्त्री वर्गातील कार्य करण्याची शक्ती जागृत केली. स्त्रीयांच्या शक्तीचा व संघटनेच्या ओघ राष्ट्रीय कार्यात वळवावा म्हणून मुंबई येथे २७/११/१९१८ ला हिंद महिला सभेची स्थापना केली. स्त्रीयांना राजकारणाची माहितीवर स्वातंत्र्य लढ्याचे महत्व पटावे या उद्देशाने अशा प्रकारचा अनेक संस्था स्थापन झाल्या,

इ.स. १९०५ मध्ये क्रांतिवीर बाबासाहेब सावरकर प्रेरणे व मार्गदर्शनाखाली नाशिक येथे आत्मनिष्ठ युवती मंच स्थापन झालेला होता.

रमाबाई रानडे, यशोदाबाई भट, येसुवहिनी सावरकर, पार्वतीबाई ठकार इ. स्त्रीयांनी आपल्या पतिच्या साह्याने स्त्री वर्गात राजकीय जागृतीचे कार्य केले. पद्मावती हरोलीकर (पुर्वाश्रमीच्या सत्यभामा कुवळेकर) यांनी आनंदीबाई जोगळेकर यांच्या साह्याने गुप्त कमिटी नावाची संस्था व स्थापन केली. १९३० मध्ये संपुर्ण स्वातंत्र्याचा ठराव वाचल्याबद्दल त्यांना २ वर्ष सक्त मजुरीची शिक्षा झाली स्त्रीयांना चळवळीत ओढण्यासाठी त्यांनी राष्ट्रीय युवती मंच स्थापन केला.

इ.स. १९२० पासुन स्त्रीया स्वातंत्र्याच्या चळवळीत उतरु लागल्या. राजकीय सभा, प्रभात फेऱ्या, सत्याग्रह, निदर्शने यात सहभागी होवू लागल्यात. चळवळीत भाग घेण्यासाठी सर्व सामन्य स्त्रीयांना घरात मोठ्या प्रमाणावर बंडखोरी करावी लागली. १९२० ते १९३० या दशकातील महिलांनी विधायक कार्यक्रमात आपण मागे नाही हे सर्व प्रकारचा कार्यक्रमांत यशस्वी रित्या भाग घेवून सिध्द केले.

याच काळात स्त्रीयांमध्ये झालेल्या प्रचंड जागृतीची परिणीती महाराष्ट्र भर च्या स्त्री संघटना स्थापन झाल्या त्यातुन दिसुन येते. जरी जागृती झाली असली तरी प्रभात फेऱ्या, निर्दशने, निषेध सभा अशा

प्रासंगिक कार्यक्रमांना मोठ्या संख्येने महिला उपस्थित राहिल्या तरी प्रसंग संपला त्या आपआपल्या संसाराला लागत.

राजकीय कार्य हे त्यांचे ध्येय नव्हते. तरी देशाच्या स्वातंत्र्याची त्यांना तळमळ होती. महाराष्ट्रातील स्त्रीयांची जीवनातील भागीदारी ही मिरवणुका, मोर्चे, निर्दशने, सभाणातुन संभाषण करणे व विधायक कामात सहभागी होणे अशी होती. अशा सहभागा नंतर त्या पुर्नःच संसारात रममाण होत असत. चळवळीच्या दैनंदिन कार्यात फार थोड्या स्त्रीयां टिकून राहल्या त्यांनी नंतर विविध आंदोलनांत सक्रिय सहभाग घेतला. स्वातंत्र्योत्तर काळात पक्ष, कायदेमंडळ स्थानिक स्वराज्य संस्था, कामगार चळवळ यातून त्यांचे अस्तित्व जाणवले. महिलांच्या अनेक संस्था संघटनातुन स्त्रीयांनी संघटीतरित्या विधायक कार्य केले. पण त्यांच्या बरोबर आणखी काही क्षेत्रे ही स्वतःसाठी खुली करुन घेतली. नगरपालिका, महानगरपालिका, स्थानिक स्वराज्य संस्था, विधीमंडळात यात प्रवेश मिळवला विविध क्षेत्रात महिलांचे नेतृत्व पुढे आले.

अवंतिकाबाई गोखले, मालीनी सुखटणकर, यांनी मुंबई महानगरपालिकेची मधु मालती गुणे यांनी पुणे नगरपालिकेची निवडणुक लढवुन स्थानिक स्वराज्य संस्थांत प्रवेश केला. १९३७ साली झालेल्या विधी मंडळात निवडणुकीत अन्नपुर्णा बाई, लक्ष्मीबाई ठुसे निवडणुन आले.

१९४२ ते १९४७ या कालखंडात भारतीय स्त्रीने विविध मार्गाने चळवळीचे ज्योत अखंड तेवत ठेवली. १९४६ साली हिंदी स्वातंत्र्याच्या कायदा पास झाला व निवडणुका आल्या. कोल्हापुर संस्थांनातुन इंद्राबाई देशपांडे अविरोध निवडुन आल्या.

लोकशाही राज्य व्यवस्थेत पक्षाचे स्थान निर्विवाद असते. राजकीय जीवनात प्रवेश करण्याचे ते एक महत्वाचे साधन असते. राजकीय पक्षाचे महत्व स्वातंत्र्य चळवळीत भाग घेतलेल्या स्त्रीयांच्या लक्षात आले. कोणतेही कार्य यशस्वी करण्यासाठी लोक कल्याणाची कामे सरकार कडुन करवुन घेण्यासाठी राजकीय पक्षाची कास धरावी लागते, हे लक्षात आल्यावर आपल्याला जी विचार सरणी पटते ती विचारसरणी राबविणा-या पक्षाच्या स्त्रीया सभासद होवू लागल्या.

सारांश –

श्रीमती इंदिरा गांधी, बेनझीर भुट्टो, सिरीमाओ बंदरनायके अशा स्त्रियांनी पंतप्रधानपदाची जबाबदारी घेऊन संपूर्ण देशाचा कारभार समर्थ पणे सांभाळला आहे. तसेच राष्ट्रपतीपदावर प्रतिभाताई पाटील विराजमान होत्या हेचा ही स्त्रीयांना अभिमान आहे. सर्वांच समाजिक महिलांना आता आरक्षण मिळाल आहे. केवळ सामान्य प्रतिनिधत्वच नाही तर सरपंच, पंचायत समिती, सभापती, जिल्हा परिषद अध्यक्ष, महापौर अशी मानाची प्रमुख पदेही महिलांना मिळाली. गावला विकास, पाणी, शाळा, रस्ता, दारुबंदी असे अनेक समस्या राजकारणाचा माध्यमातुन महिल्यानी सोडवणाऱ्या प्रयत्न केले आहे.

स्थानिक स्वराज्य संस्थामध्ये महिलांचा सक्रिया सहभाग वाढला ग्रामिण भागातील, दुर्गम भागातली स्त्रियाकडे नेतृत्व पुढे यायला लागले आहे. व त्यांनी जनविकासासाठी मोल्याची कामगिरी करुन दाखवीत आहे.

संदर्भ सूची

१) भारतातील महिला विकासाची वाटचाल, लेखक- ज. श. आपटे, पुणे रोड
२) स्थानिक स्वराज्य संस्था, लेखक- बा.भा. पाटील
३) सामाजिक इतिहास स्त्रीवादी दृष्टीकोनातुन, लेखक- विद्युत भागवत

***

जास्त करून दिवाळीच्या ठिकाणी आलेले लोक तेथे त्यांना घालत असते जरी लोक मध्यरात्रीही असतात व सकाळी ते सर्व संपल्यावर ते घरी जातात.

क) इंदल पूजा -

इंदल हा एक मोठा सण असतो. इंदल म्हणजे इंदीराजा त्याला प्रसन्न करण्यासाठी केलेला नवस फेडण्याचा जो कार्यक्रम असतो. त्यालाच इंदल असे म्हणतात. इंदल हा नवसाचा सण आहे. कोणत्याही कामासाठी त्याला नवस घेण्यात येतो व तो नवस पूर्ण झाल्यावर त्यांची पूजा करीत असतात. एखाद्याला मूल होत नसेल किंवा आपल्या घरातील मुलाने नवस म्हणून इंदीराजाला नवस घालतात.

इंदलपूजा ही एक भगत असतो व हे सर्वकाही करीत असतो. पुजारी संध्याकाळी येतो व त्या कार्यक्रमाला सुरूवात होते. इंदीराजाला बकरा, कोंबडा कापला जातो. व इंदलाला सुरूवात होते. गावातील सर्व लोक एकत्र येवून हा इंदल वघत असतात. रात्रभर ढोल वाजवित असतात. हे सर्व ढोल जवळच्या गावातील घेऊन येतात. त्यात१०/१२ ढोल असतात. त्यातून एक ढोल पहिला आला म्हणून घोषित होतो व त्याला ठरल्याप्रमाणे बक्षिक दिले जाते. सकाळी जमलेल्या सर्व लोकांना जेवण दिले जाते.

ड) पोळा -

आदिवासी भिल्ल समाजात पोळा हा सण साजरा करीत असतात. या दिवशी भिल्ल लोक बैलांची पुजा करीत असतात. सकाळी बैलांना स्वच्छ धुवून आणतात व बैलांना रंगवून सजवून त्याची पुजा केली जाते. नंतर गावातील मंदिराजवळ नेतात. तेथेही त्यांची पुजा केली जाते. तेथून आल्यावर सर्व लोक आपल्या घरी बसून किंवा मित्र-मैत्रिणींच्या घरी जावून या सणांची मजा घेत असतात.

इ) महाशिवरात्र -

महाशिवरात्र हा सण आदिवासी समाजात फार महत्वाचा सण आहे. कारण महाशिवरात्रीच्या दिवशी कुलदैवत देव मोगरा माता यांची पूजा केली जाते. लोक हे सव्वा महिन्याचा नवस करतात व देवीचे दर्शन घेऊन नवस सोडीत असतात. घरी येऊन त्यांची पूजा केली जाते.

२) संशोधनाचे महत्व -

समाजाचेकार्यकर्ता हा समाजाच्या विकासाकरिता नेहमी प्रयत्नशील असतो. आदिवासी भिल्ल समाज हा इतका उपेक्षित आहे की, तेथील रितीरिवाज व सण-उत्सवांचे प्रभाव हे त्या भिल्ल समाजावर बऱ्याच प्रमाणात त्याचा प्रभावा असतो. परंतु आदिवासी समाज हा जास्त करून अशिक्षित (अज्ञाणी) असल्यामुळे त्यांना सण-उत्सवांचे आणि रितीरिवाचे महत्व कळत नाही. म्हणून त्यांचे महत्व, प्रभाव हे त्यांना लक्षात आणुन देणे किंवा सण-उत्सव व रितीरिवाजांचे गैरसमज दुर करणे.

आदिवासी भिल्ल समाजातील सण-उत्सव व रितीरिवाजांचे समाजावर होणाऱ्या प्रभावांचे किंवा त्यापासून होणारे नुकसान हे त्यांच्या लक्षात आणुन देणे व या गोष्टींचा विचार करून भिल्ल समाज जागृत करणे गरजेचे आहे. त्यामुळे भविष्यकाळात या संशोधनाला महत्व आहे. त्याकरीता हा शोधप्रबंध सहाय्यभूत ठरतो. या दृष्टीनेच या विषयाचे महत्व अनन्यसाधारण आहे.

३) संशोधन अध्ययनाची उपयुक्तता -

या संशोधनात आदिवासी भिल्ल समाजाचे रितीरिवाज व सण-उत्सवांचे अध्ययन या विषयावर संशोधकाने संशोधनाचा प्रयत्न केला आहे. आदिवासी भिल्ल समाज हा इतर समाजापासून किंवा विकासापासून दुरावलेला आहे. भारताला स्वातंत्र्य मिळून ६६ वर्षे झाली तरी समाधानकारक सुधारणा दिसून येत नाही. त्यात भिल्ल ही जमात समाविष्ट आहे. पुर्वजांपासून चालत आलेल्या रुढी-परंपरा , सण-उत्सव, यांची आजही जोपासना केली जात आहे. त्यांचे अध्ययन करण्याचा प्रयत्न म्हणून या विषयाची निवड करण्यात आली आहे.

४) अ) समाजास उपयोगी -

समाजामध्ये अज्ञानाचे प्रमाण जास्त असल्यामुळे समाजातील लोक अंधश्रध्देवर जास्त विश्वास ठेवतात. त्यामुळे त्यांची फसवणूक होते. म्हणुन संशोधकाने या विषयाअंतर्गत समाजातील लोकांमध्ये असलेल्या गैरसमजुती दूर होतील. त्यामुळे त्यांच्या स्थितीत सुधारण घडून येईल व समाजास उपयोगी राहिल.

ब) संशोधकास उपयोगी -

प्रस्तुत संशोधनामुळे संशोधकास हुणाखांब गावातील भिल्ल समाजाचे व रूढी-परंपरा व सण-उत्सवांची सुधारणा कशी व्हावी व कशी आहे या सर्व गोष्टी लक्षात घेऊन संशोधकाने विषयाची निवड केली आहे.

५) **विषयाचा समाजकार्याशी संबंध -**

पूर्वापार चालत आलेल्या या परंपरागत चालीरिती, रितीरिवाज, सण-उत्सव, रूढी-परंपरा यांचे अध्ययन करणे समाजकार्यकर्तां या नात्याने रितीरिवाज व सण-उत्सवांचा अभ्यास करणे हे गरजेचे आहे या विषयाचा समाजकार्याशी किंवा समाजाशी संबंधित आहे व त्याच्यातील गैरसमज दूर करणे हा समाजकार्यकर्त्यांचा उद्देश आहे. यानात शैक्षणिक क्षेत्रात आणि घात विकास घडवून आणण्यासाठी संशोधकाने आपल्या परीने जेवढे प्रयत्न होईल तेवढे प्रयत्न करणे हेही समाजकार्यकर्त्यांचे उद्देश आहे. अशाप्रकारे या विषयाचा समाजकार्याशी निकटचा संबंध येतो.

६) **संशोधनाचे उद्देश -**

१) सण-उत्सव व रितीरिवाजांचे समाजावर होणाऱ्या प्रभावांचे अध्ययन करणे.

२) सण-उत्सवांवर होणाऱ्या खर्चाची माहिती घेणे.

३) सण-उत्सव व रितीरिवाजावर असणाऱ्या गैरसमज अभ्यासणे.

४) आधुनिक जीवनशैलीच्या पारंपारिक सण-उत्सवांवर कोणता परिणाम झाला आहे. यांचे विश्लेषण करणे.

नमुना निवड - सोयीस्कर नमुना निवडीचा उपयोग करण्यात आलेला आहे.

७) **साहित्य परिक्षण -**

प्रत्येक संशोधकाचा उद्देश हा नविन तथ्यांचा नविन संबंध आणि घटनेला संचलित करणाऱ्या नविन नियमांचा शोध घेणे हा असतो. परंतु त्याचबरोबर जुन्या तथ्यांचे आणि सिध्दांतोंच पूर्नपरिक्षण सुध्दा आवश्यक असते. जुन्या तथ्यांचे परिक्षण दोन कारणांमुळे आवश्यक असते. पहिले कारण म्हणजे संशोधनाच्या तंत्रामध्ये सुधारणा होत असते. त्यामुळे जुनी तथ्ये आणि सिध्दांतांचे सुधारित तंत्राद्वारे पूर्नपरिक्षण करणे महत्वाचे असते.

दुसरे कारण म्हणजे घटनांमध्ये कालांतराने परिवर्तन होण्याची शक्यता असते. त्यामुळे बदललेली परिस्थिती जुन्या संकल्पनांची समप्रमाणाला तपासण्याची गरज असते. संशोधन हा नविन तथ्यांचा शोध घेत असतो व जुन्या तथ्यांचे परिक्षण केले जाते.

या दोन उद्देशाच्या संदर्भात बरेच संशोधन करण्यात आले. परिणामत: अनेक नविन तथ्यांचा शोध घेण्यात आला. त्याचप्रमाणे जुन्या तथ्यांचे पूर्नपरिक्षण करून जुन्या संकल्पनांमधे् काही बदल करण्यात आले. त्यामुळे अशा साहित्य परिक्षण असे म्हटले जाते.

८. **निष्कर्ष**

१ पारंपारिक पध्दतीने सण-उत्सव साजरे करणाऱ्या निवेदकांची संख्या सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ९१.६७% आहे.

२ चांगला परिणाम होईल असे सांगणाऱ्या निवेदकांची सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ६६.६७% आहे.

३ भिल्ल समाजातील सण-उत्सवांचा समाजजीवनावर प्रभाव पडतो असे होय म्हणणाऱ्या निवेदकांची संख्या सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ५८.३३% आहे.

४ भिल्ल समाजातील सण-उत्सवांचा समाजजीवनावर चांगला प्रभाव पडतो असे होय म्हणणाऱ्या निवेदकांची हे सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ७५.००% आहे.

५ रितीरिवाजांचा भावी पिढीवर परिणाम पडतो असे म्हणणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ५०.००% आहे.

६ सण-उत्सवांवर होणारा खर्च कमी केला तर समाजाची स्थिती सुधारू शकत नाही हे सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ५०.००% आहे.

७ सण-उत्सव साजरे करतांना आर्थिक खर्च होतो तो खर्च उत्पन्नाच्या मर्यादेमध्ये असतो असे सांगणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ६६.६७ % आहे.

८ सण-उत्सव साजेर करतांना आर्थिक अडचणी निर्माण होतात असे मत दर्शविणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांची टक्केवारी ५८.३३ % आहे.

९ परंपरा म्हणून सण-उत्सव साजरे केले जातात असे मत दर्शविणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ६६.६७ % आहे.

१० सण-उत्सव वैज्ञानिक पार्श्वभूमी व धारणा माहिती नाही असे सांगणारे निवेदक जास्त असून त्यांचे शेकडा प्रमाण ८३.३% आहे.

११ बरेच सण-उत्सव हे परंपरा म्हणून साजरे केले जातात असे सांगणारे निवेदकांची संख्या सर्वात जास्त असून

त्यांची टक्केवारी ७५.००% आहे.

१२ भिल्ला समाजातील सण-उत्सव बंद होवू शकत नाहीत असे म्हणणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांची टक्केवारी ८३.३३% आहे.

१३ परंपरा म्हणून सण-उत्सव साजरे केले जातात असे म्हणणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांची टक्केवारी ८५.०० % आहे.

१४ आर्थिक परिस्थिती गरिबांची आहे असे म्हणणारे निवेदक सर्वात जास्त असून त्यांची टक्केवारी ८५.००% आहे.

९. सुचना

१. आदिवासी भिल्ल समाजात अंधश्रध्दा रुजली आहे त्यासाठी अंधश्रध्दा निर्मुलनासाठी योग्य असे कार्यक्रम घडवून आणले पाहिजेत.

२. आदिवासी भिल्ल समाजाला अंधश्रध्दाविषयक जाणीव करून दिली पाहिजे.

३. आदिवासी भिल्ल समाजाला आरोग्याची जागरूकता निर्माण करणे आवश्यक आहे.

४. भिल्ल समाजातील वस्त्यांच्या ठिकाणी स्थानिक पातळीवर रोजगारांची उपलब्धता करून देण्यासाठी शासनाने प्रयत्न करावेत.

५. भिल्ल समाजाच्या येणाऱ्या पिढीला स्थानिक पातळीवर आणि सहजपणे शिक्षण घेता यावे ही सुविधा शासनाने निर्माण करून द्यावी.

६. सण-उत्सव या मागच्या वैज्ञानिक आणि रास्त संकल्पना, दृष्टीकोन इ. बाबत भिल्ल समाजातील तरुण, सुशिक्षित युवकांनी जाणीव जागृती करावी.

७. परंपरेनुसार होणारे कर्मकांड, पशुबळी आणि इतर प्रथा बंद करण्यासाठी समाजिक प्रबोधन, जाणीव जागृती कार्यक्रम सेवाभावी संस्थांच्या मार्फत राबविण्यात यावे.

१०. संदर्भ व सूची

अंक्र	लेखक	पुस्तक	प्रकाशन
०१.	डॉ.सौ. शैलजा देवगावकर डॉ. श. गो. देवगांवकर	आदिवासी विश्व	आनंद प्रकाशन, नागपूर
०२.	डॉ. गोविंद गारे	महाराष्ट्रातील आदिवासी जमाती	कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, विजयनगर, पुणे
०३.	डॉ. गोविंद गारे	सातपुडयातील भिल्ल	कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, विजयनगर, पुणे
०४.	डॉ. गोविंद गारे	आदिवासी लोकनृत्य लय, ताल आणि सुर	कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, विजयनगर, पुणे
०५.	डॉ. संजय भा. साळुंखे	आदिवासी समाजशास्त्र	कैलास पब्लि. गोकुळवाडी औरंगपुरा, औरंगाबाद
०६.	प्रा. गुरूनाथ द. नाडगोंडे	भारतीय आदिवासी	कॉन्टिनेंटल प्रकाशन, विजयनगर, पुणे
०७.	प्रा. डॉ. सुनिल मायी	सामाजिक संशोधन पध्दती	डायमंड पब्लि. पुणे
०८.	डॉ. प्रदिप आगलावे	सामाजिक संशोधन पध्दती शास्त्र व तंत्रे	श्री. साईनाथ प्रकाशन, भगवाघर कॉम्प्लेक्स, धर्मपेठ, नागपूर
०९.	मेश्राम सुरेख	प्रात्यक्षिक समाजिक संशोधन	यश प्रकाशन, नागपूर

महिला : आरोग्य संवर्धन

प्रा. डॉ. अनिता मक्कन खेडकर
प्राचार्य डॉ. राकेश पितांबर चौधरी

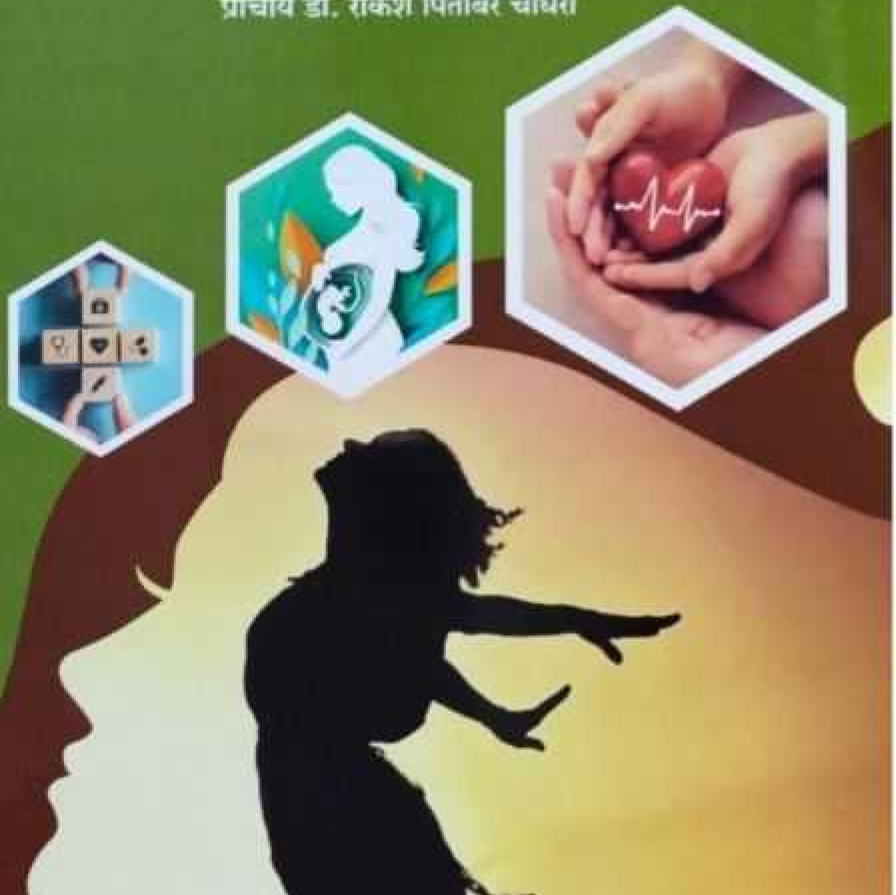

Scanned with CamScanner

- अनुक्रमणिका -

१) महिलांचे आरोग्य ११
२) महिलांची कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक स्थिती ६१
व जननी सुरक्षा योजना
३) जननी सुरक्षा योजनेची अंमलबजावणी व परिणाम.................१०१
४) जननी सुरक्षा योजनेबाबत लाभार्थींचा दृष्टीकोन व उपयुक्तता......१४७
५) जननी सुरक्षा योजना : एक दृष्टिक्षेप..............................१७३
६) समाजकार्य दृष्टिकोनातून उपयोगिता..............................१९९

संदर्भ सूची २०३

Scanned with CamScanner

महिला : आरोग्य संवर्धन

प्रा. डॉ. अनिता मक्कन खेडकर
सहा. प्राध्यापक
पंडीत जवाहरलाल नेहरू समाजकार्य महाविद्यालय,
अमळनेर

प्राचार्य डॉ. राकेश पितांबर चौधरी
सहा. प्राध्यापक, धनाजी नाना चौधरी विद्याप्रबोधिनी संचलित
लोकसेवक मधुकरराव चौधरी समाजकार्य महाविद्यालय,
जळगाव

अथर्व पब्लिकेशन्स

Scanned with CamScanner

अथर्व पब्लिकेशन्स

महिला : आरोग्य संवर्धन
(Mahila : Aarogya Sanvardhan)

© सुरक्षित

ISBN : 978-93-95710-98-3
पुस्तक प्रकाशन क्र. ११२२

प्रकाशक व मुद्रक
युवराज भटू माळी
अथर्व पब्लिकेशन्स
धुळे : १७, देविदास कॉलनी, वरखेडी रोड, धुळे- ४२४ ००१.
संपर्क : ९४०५२०६२३०
जळगाव : शॉप नं. २, नक्षत्र अपार्टमेंट, शाहूनगर हौसिंग सोसायटी, तेली समाज मंगल कार्यालयासमोर, जळगाव- ४२५ ००१.
संपर्क : ०२५७-२२३९६६६, ९७६४६९४७९७
ई-मेल : atharvapublications@gmail.com
वेबसाइट : www.atharvapublications.com

प्रथमावृत्ती : २१ जानेवारी २०२२
अक्षरजुळवणी : अथर्व पब्लिकेशन्स
मूल्य : ३५०/-

E-Book *available on*
amazon.in ▪ GooglePlayBooks ▪ atharvapublications.com

ऑनलाइन पुस्तक खरेदीसाठी **www.atharvapublications.com**

या पुस्तकातील कोणत्याही भागाचे पुनर्निर्माण अथवा वापर इलेक्ट्रॉनिक अथवा यांत्रिकी साधनांनी - फोटोकॉपिंग, रेकॉर्डिंग किंवा कोणत्याही प्रकारे माहिती साठवणुकीच्या तंत्रज्ञानातून प्रकाशकाच्या व लेखकाच्या लेखी परवानगीशिवाय करता येणार नाही. सर्व हक्क राखून ठेवले आहेत.

Scanned with CamScanner

- लेखक परिचय -

प्रा. डॉ. अनिता मक्कन खेडकर

पंडित जवाहरलाल नेहरू समाज कार्य महाविद्यालय अमळनेर येथे अध्यापनाचे कार्य करत आहेत. एम. एस. डब्ल्यू. ही पदवी कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठातुन प्राप्त केली आहे. एम. ए. समाजशास्त्र पुणे विद्यापीठातून केले आहे व एम. ए. समुपदेशन ही पदवी यशवंतराव मुक्त विद्यापीठ नाशिक येथून प्राप्त केली आहे. तसेच सेट समाजकार्य या विषयात झाले आहे. त्यांनी एम. फिल ही पदवी संत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ येथून प्राप्त केली आहे. प्रा. डॉ. अनिता खेडकर यांचे राष्ट्रीय आंतरराष्ट्रीय पातळीवर जर्नल्समध्ये अनेक संशोधन, लेख प्रसिद्ध झाले असून त्यांनी राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय लेख सादरीकरण केले आहे. या कार्यासाठी विविध सामाजिक संस्था यांनी त्यांच्या कार्यासाठी गौरवही केला आहे.

प्रा. डॉ. राकेश पितांबर चौधरी

प्राचार्य, लोकसेवक मधुकरराव चौधरी कॉलेज ऑफ सोशल वर्क, जळगाव येथे सेवा देत आहेत. सामाजिक कार्याच्या क्षेत्रात विशेषतः कामगार कल्याण, कार्मिक व्यवस्थापन आणि मानव संसाधन व्यवस्थापन या क्षेत्रातील ते एक प्रख्यात सामाजिक कार्यकर्ते आणि शिक्षक आहेत. त्यांनी कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ जळगाव येथून सामाजिक कार्यात पदव्युत्तर पदवी (१९९९) आणि पीएच.डी. पदवी (२०१२) प्राप्त केली. त्यांना लोकसेवक मधुकरराव चौधरी समाजकार्य महाविद्यालय जळगाव येथे २३ वर्षांचा अध्यापनाचा अनुभव आहे.

'महिला कर्मचाऱ्यांच्या दुहेरी भूमिकेचा त्यांचे भूमिका संघर्ष, तणाव, त्यांची मानसिक क्षमता आणि बदलत्या औद्योगिक धोरणांवर होणारा प्रभावाचा अभ्यास - समाजकार्याची मध्यस्थी' (विशेष संदर्भ- जळगाव एमआयडीसीमध्ये काम करणाऱ्या महिला) या प्रबंधासाठी त्यांना डॉक्टरेट पदवी प्रदान करण्यात आली. त्यांनी मराठीत 'महिला कामगार : भूमिका संघर्ष आणि तणाव' नावाचे एक संशोधन पुस्तक तसेच 'Employee Welfare d problems of Industrial labour in India' हे पुस्तके प्रकाशित केलेली आहेत.

ते कवयित्री बहिणाबाई चौधरी उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ, जळगावच्या मानव्यविद्याशाखेतील सामाजिक कार्य विषयाचे पीएच.डी. मार्गदर्शक आहेत. आतापर्यंत दोन विद्यार्थ्यांना त्यांचे मार्गदर्शनात पीएच.डी. पदवी प्राप्त झालेली आहे. ते शैक्षणिक कार्य व संशोधनात सक्रियपणे गुंतलेले आहेत आणि त्यांनी नामांकित जर्नल्समध्ये विविध शोधनिबंध प्रकाशित केले आहे. तसेच राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय कार्यशाळा/परिषदांमध्ये भाग घेतला आणि शोधनिबंध सादर केले आहेत. त्यांनी महाविद्यालयीन आणि विद्यापीठ स्तरावर विविध शैक्षणिक आणि प्रशासकीय जबाबदाऱ्या यशस्वीपणे पूर्ण केल्या आहेत.

Scanned with CamScanner

स्त्री ही पुरूषांच्या बरोबरीने काम करते. परंतू आजही कुटुंबात व समाजात स्त्रीचे स्थान कनिष्ठ आहे पुरुष प्रधान समाज व्यवस्था, घरकाम, मुलांचे पालनपोषण, कुटुंबातील लोकांची निगा वृद्धांची सेवा एकूण सदैव कष्ट करणे सतत कामामुळे तीला आरोग्याच्या समस्या निर्माण होतात. कमी वयात लग्न आणि गर्भधारणेचा स्त्रियांचा आरोग्यावर प्रतिकुल परिणाम होतो. त्यामुळे गर्भपात, कमी दिवसाची प्रस्तूती, जोखमीची प्रस्तुती, कमी वजनाचे आपत्य जन्माला येणे इत्यादीबाबी घडतात. त्याचा स्त्रीयांवर तसेच संपूर्ण कुटुंबावर परिणाम होतो. त्यामुळे जीवनाचा आनंद अल्पावधीतच निघून जातो. प्रसुतीमुळे रक्तक्षय ॲनिमिया, गर्भशयाच्या कर्करोग तसेच त्यांची आरोग्यस्थिती गरोदर, गर्भपात किंवा प्रसुती याबाबत मोठया समस्या निर्माण होतात. शिवाय वारंवार गर्भधारणेमुळे स्त्रीला अत्यंत मानसिक तणावातून जावे लागते. त्यामुळे तिचा शारीरीक व मानसिक स्वास्थ्यावर परिणाम होतो. महिला व बालक निकोप आणि सदृढ असेल तर कौटुंबिक, सामाजिक, आर्थिक, शैक्षणिक आणि आरोग्यविषयक विकासाला हातभार लागतो.

आता ई-बुक स्वरूपातही
अथर्वची सर्व पुस्तके उपलब्ध...

- pejbook.com
- amazon.com
- Google Play Books
- atharvapublications.com

अथर्व पब्लिकेशन्स्
ऑनलाईन पुस्तक खरेदीकरिता...
www.atharvapublications.com

ISBN [illegible]
₹ [illegible]

Scanned with CamScanner

An Intervention of CBOs in Rural Development

A SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Dr. Bharat Dasharath Khandagale
Dr. Ghanshyam S. Yelne

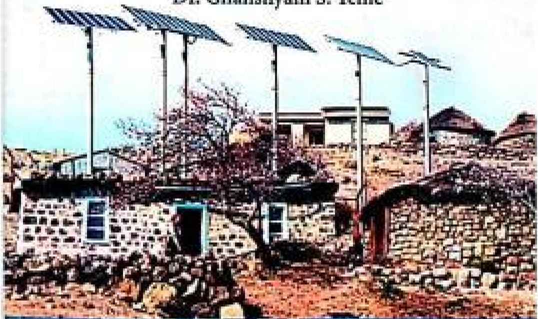

Scanned by CamScanner

An Intervention of CBOs in Rural Development

A Social Work Perspective

DR. BHARAT DASHARATH KHANDAGALE
(MSW, SET, NET, Ph. D.)
Asst. Professor
Pt. Jawaharlal Nehru College of Social Work
Amalner, Dist. Jalgaon

DR. GHANSHYAM S. YELNE
(MSW SET. Ph. D.)
Associate Professor
School of Social Sciences, SRTMU Nanded

PACIFIC BOOKS INTERNATIONAL

Scanned by CamScanner

An Intervention of CBOs in Rural Development:
A Social Work Perspective

© Author

First Published : 2018

ISBN 978-93-86655-67-7

Published by :
Pacific Books International
108, 1st Floor, 4832/24, Prahlad Street, Ansari Road,
Daryaganj, New Delhi - 110002
Phone : 011-23268444, Mob. : 09212526400
E-mail : pacificbooks@rediffmail.com,
pacificbooksinternational@gmail.com

Laser Typesetting by :
Vedansh Computers
New Delhi

Printed at :
Roshan Digital Press
New Delhi

Scanned by CamScanner

Contents

Preface vii

1. Conceptual Frame Work of CBOs and Rural Development 1
   - A) Meaning, Characteristics and Types of CBOs
   - B) Meaning and Concept of Rural Development
   - C) Components of Rural Development

2. Approaches and Models of Rural Development 12
   - A) Programmes of Rural Development
   - B) Approaches of Rural Development
   - C) Participatory Development
   - D) CBOs and Social Work Perspectives
   - E) CBOs in Maharashtra

3. Literature Review Role of CBOs in Development 46
   - A) Research Methodology
   - B) Review of Literature

4. Characteristics and Dynamics of CBOs' Participation 76
   - A) Personal Characteristics of Respondents
   - B) Dynamics CBOs' Participation

5. Contribution of CBOs in Living Status of Villager 86
   - A) CBOs and Social Capital of Villagers
   - B) CBOs and Health and Educational Status of Village
   - C) Impact of CBOs on Livelihood of Villagers

Scanned by CamScanner

6. Role of CBOs in Participatory Rural Development **125**
A) Contribution of CBOs in Village Governance
B) CBOs and People Participation in Rural Development
C) Need of CBOs for village Development
D) Issues and Challenges Faced by CBOs
E) Successful Case Studies

7. Theoretical Debates and Areas of Social Work Intervention with CBOs **170**
A) Theoretical Debates
B) Possible Areas of Social Work Interventions
C) Suggested Strategies for Further Work with CBOs
D) Concluding Remarks

Bibliography **192**

Scanned by CamScanner

This book is based on doctoral thesis which introduces the reader to the roles play by active CBOs in development at their respective villages. The aim of development is to improve quality of human life and rural development means improve quality of life of rural society. Rural development is concerned with empowerment of rural population for enhancement in health, education, nutrition, financial, social and governance status. Numbers of government schemes and programmes implemented for upliftment of rural society in India but there is not satisfactory situation about rural development. Majority of schemes and programmes became failure and non-sustained due to lack of people participation. After long observations and results of much research it is suggested that problems of villages should be solved through participatory process. And people participation need to enhance collective responsibilities and action of villagers. There is need to improve participation of CBOs and small groups of stakeholders in development activities at village level.

In this connection this book described importance of active CBOs in village development as well as rural development with a social work point of view. This book produces the information about meaning, types and nature of CBOs, difference between NGOs and CBOs, approaches of rural development, dynamics of people participation in CBOs, CBOs and social capital of their members and role play by active CBOs in the development process of their respective villages. This book helps to understand the possible ways of work with CBOs to achieve people participation in development programmes and projects to satisfy the goals of inclusive development. The content of book includes;

1. Conceptual Frame Work of CBOs and Rural Development
2. Approaches and Models of Rural Development
3. Literature Review Role of CBOs in Development
4. Characteristics and Dynamics of CBOs' Participation
5. Contribution of CBOs in Living Status of Villager
6. Role of CBOs in Participatory Rural Development
7. Theoretical Debates and Areas of Social Work Intervention with CBOs

Price: ₹ 1150

ISBN 978-93-86655-67-7

9789386655677

PACIFIC BOOKS INTERNATIONAL
108, 4832/24, Prahlad street, Ansari Road,
DaryaGanj. New Delhi-110002.(INDIA)
Mobile/Whatsapp:9212526400,
Landline-011-23268444
Email:-pacificbooksinternational@gmail.com

Scanned by CamScanner

Youth Development in India

A SOCIAL WORK PERSPECTIVE

Dr. Dinesh Shivaji Maune
Dr. Bharat Dasharath Khandagale

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.

Scanned by CamScanner

YOUTH DEVELOPMENT IN INDIA - A SOCIAL WORK PERSPECTIVE

© Dr. Dinesh Shivaji Maune, Dr. Bharat Dasharath Khandagale

❖ Publisher :

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed (Maharashtra)
Pin-431126, vidyawarta@gmail.com

❖ Printed by :

Harshwardhan Publication Pvt.Ltd.
Limbaganesh, Dist. Beed, Pin-431126
www.vidyawarta.com

❖ Page design & Cover :

Shaikh Jahuroddin,Parli-V

❖ Edition: January 2018

ISBN 978-93-86778-74-1

❖ Price : 750/ -

All Rights Reserved, No part of this publication may be reproduced. or transmitted, in any form or by any means, electronic mechanical, recording, scanning or otherwise, without the prior written permission of the copyright owner. Responsibility for the facts stated, opinions expressed, Conclusions reached and plagiarism, If any, in this volume is entirely that of the Author. The Publisher bears no responsibility for them. What so ever.Disputes, If any shall be decided by the court at Beed (Maharashtra, India)

Scanned by CamScanner

CONTENTS

Chapter No.		Title	Page No.
1.	Youth Development:		11
	A.	Meaning and frame work of Youth.	12
	B.	Concept and components of Youth Development	14
	C.	Need and concerns of Youth Development	19
	D.	Principles for Youth Development	23
2.	Theories and Perspectives of Youth Development:		28
	A.	Theories for Youth Development	29
	B.	Ideologies for Youth Development	48
3.	National Policies on Youth Development in India:		50
	A.	Formulation of Ministry of Youth Affairs and Sports	52
	B.	National Youth Policy – 1988	53
	C.	National Youth Policy – 2003	55
	D.	National Youth Policy – 2014	56
4.	Youth Development Index:		63
	A.	Global Youth Development Index (GYDI) Report 2016	66
	B.	Concept of Youth Development Index	70
	C.	Domains and Indicators of Youth Development Index	72
	D.	Performance of India in the GYDI	77
	E.	Over-view on India's Youth Development Index and Report 2017	79

Scanned by CamScanner

5.	Programmes and Initiatives for Youth Development in India:		81
	A.	International Initiatives for Youth	82
	B.	National level Programmes for Youth	97
	C.	State Level organizations and Programmes	107
	D.	Voluntary Organizations (NGOs) for Youth	108
6.	Issues and Challenges of Youth Development in India:		114
	A.	Skill Development of Youth in India	115
	B.	Youth and National Development	123
	C.	Problems of Youths in India	127
	D.	Challenges Faced by Youth	132
7.	Professional Social Work and Youth Development:		139
	A.	Directs Social Work Methods for Interventions with Youths	140
	B.	Social Work Tools and Techniques for Youths	143
	C.	Youth led Initiatives of Social Worker	151
	D.	Role of Social Worker in Youth Development	157

Scanned by CamScanner

Women Centered Development and Social Work

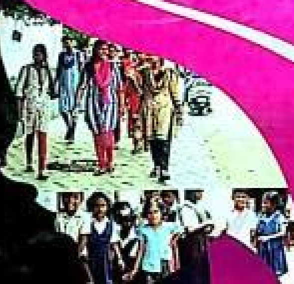

Dr. Sanjay Durwasrao Gawai
Dr. Bharat Dasharath Khandagale

Scanned by CamScanner

WOMEN CENTERED DEVELOPMENT AND SOCIAL WORK

Dr. Sanjay D. Gawai
Dr. Bharat D. Khandagale

SUNRISE
PUBLISHERS & DISTRIBUTORS
152, 16A, Girnar Colony, Jaipur - 302021(Raj.)

Scanned by CamScanner

Published by :
SUNRISE PUBLISHERS & DISTRIBUTORS
152, 16A, Girnar Colony,
Gandhi Path, Behind Yugantar School,
Vaishali Nagar, Jaipur - 302021(Raj.)
Ph. : 9413156675
Email : sunrisepd@gmail.com

Published - 2018

© Reserved

ISBN : 978-93-86856-29-6

All rights reserved. No part of this book may be reproduced in any form or by any mean without permission in writing from the publisher.

Printed at : Jaipur

Scanned by CamScanner

CONTENTS

- *Preface* — *v*

1. **Status of Women in Indian Society** — 1
   - A) Historical Review and status of women in Indian society and religion
   - B) Present status of women in Indian family and society
   - C) Demographic characteristics of women
2. **Issues and Problems Related to Women in India** — 23
   - A) Problems of Female Children: Female Feticide, Female Infanticide, Child Marriage
   - B) Problems Related to Marriage and Women: Dowry, Divorce, Widowhood, Domestic Violence
   - C) Problems of Marginalized Women - Dalit, Tribal and Muslim Women
3. **Gender Sensitization** — 67
   - A) Social Construction of Gender
   - B) Gender Discrimination, Gender & Division of Work
   - C) Factors Responsible for Adverse Sex Ratio in India
4. **Laws Related to Women** — 85
   - A) The Maternity Benefit Act-1961

Scanned by CamScanner

B) Domestic Violence 2005
C) Prohibition of Child Marriage Act-2006
D) Sexual Harassment of Women at Workplace (Prevention Prohibition and Redressal) Act 2013

5. **Women Status in Rural Area** 110
A) Women and Health
B) Women and Education
C) Women and Employment

6. **Theories of Women Development** 135
A) Marxist Theory
B) Feminist Theory
C) Women in Development (WID)
D) Women and Development (WAD)
E) Gender and Development (GAD)
F) Practical Approaches of Women Development

7. **Women Movement and Empowerment** 152
A) Historical Review of Women Movement in India
B) Participation in Local Self Government - 73rd And 74th Amendment
C) Initiatives of GOs and NGO's in Women Development

8. **Social Work Interventions for Women Development** 183
A) Social Work Perspectives and Approaches for Women
B) Social Work Tools and Techniques for Women Development
C) Role of Social Worker in Women Development

Scanned by CamScanner

Dr. [illegible] B.S.W. and M.S.W. (FCWI) [illegible] Social Sciences [illegible] and qualified UGC – NET [illegible] his Ph.D. degree in Social Work from Sant Gadge Baba Amravati University, Amravati. Presently he is working as Associate Professor in the department of Social Work, [illegible] Mahavidyalaya [illegible] for [illegible] years. Prior to this he worked with various NGO's [illegible]. Presently he's working as a member of board of studies in Social Work of Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded. He has recognised research guide of Swami Ramanand Teerth Marathwada University, Nanded. He is member of Rotary Club of [illegible] 2018-19. He has published number of articles in various International and national level journals. He has engaged himself in various surveys and extension projects of State government specially department Social Justice and Women and Child Development. His area of interest includes Field Work in Social Work, Micro-Credit (SHG's) Women Empowerment, Personality Development, NGO's and Development and Documentation. He has been working on various committees of [illegible] and Higher Education for smooth functioning of academic development. He has awarded Best Teacher Award of SRTMU Nanded for the year 2017-18 and also awarded [illegible]. He is associated with various NGOs and social activities as consultant.

Dr. [illegible], working as Asst. Professor at PG level from last 10 years in [illegible] Nehru College of Social Work, [illegible] Dist. Jalgaon, affiliated to North Maharashtra University (NMU), Jalgaon (MS). He has completed his MSW (HR), SET, NET and Ph. D (Social Work) from SRTMU, Nanded. His research areas of interest include CBOs and Rural Development, Women Development, Participatory and Inclusive Development, Soft Skills and Youth Development etc. He has completed one Minor Research Project sponsored by NMU, Jalgaon. Prior to his present position he has worked 5 years as Social Scientist on various development projects of Central and State governments. He organized national level workshops and training programmes on "Soft Skills and Youth Development" as well as "Governance and Youths", with the collaboration of RGNIYD, Ministry of Youth Affairs and Sports, Government of India. He has published three edited books which were focused on Youth related issues and two reference books of social work. He is Master Resource Person for PRA and Micro Planning, Soft Skills, Personality Development, Gender Equality and Career Opportunities in Social Work. He worked on various committees of universities and higher education for the smooth functioning of exams and administration. He has participated and presented papers in number of conferences, seminars and workshops as well as his several articles have been published in various journal of repute. He is member of National Association of Professional Social Workers in India (NAPSWI) and Maharashtra Association of Social Work Educators (MASWE).

Sunrise
Publishers & Distributors
152, 16A, Girnar Colony, Gandhi Path, Behind
Yugantar School, Vaishali Nagar,
Jaipur-302 021 (Raj.) | Mob.: +91 94131 56675
E-mail : sunrisepd@gmail.com

₹1195.00

Scanned by CamScanner

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थान, (भारत सरकार) श्रीपेरुम्बदूर,
तामिळनाडु, पुरस्कृत
युवती प्रशिक्षण कार्यशाळा

Decentralised Governance And Participation of Youths

विकेंद्रित सुशासन आणि युवा सहभाग

Shram Safalya Education Society's

PJN College of Social Work, Amalner

Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon
NAAC Accredited with 'B' Grade
Recognized under 2(f) of UGC Act 1956

Chopda Road, Near Deoli Phata, Amalner,
District Jalgaon-425401 Ph. No. (02587) 222151
Web - www.pjncoswa.org, e-Mail : princamalner@pjncoswa.org

Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
Institute of National Importance by the Act of Parliament No.35/2012

Scanned by CamScanner

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थांन, (भारत सरकार) श्रीपेरुम्बुदुर, तामिळनाडू, पुरस्कृत

तीन दिवसीय युवती प्रशिक्षण कार्यक्रम

Decentralised Governance and Participation of Youths

विकेंद्रीत सुशासन आणि युवा सहभाग

Reading Material

वाचन साहित्य

संपादक

मा. श्री. अभिजीत भांडारकर

प्रा. डॉ. पी. एस. पाटील

प्रा. भरत खंडागळे

प्रा. विजयकुमार वाघमारे

प्रा. धनराज ढगे

श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,
पं.जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर,
जि.जळगाव- ४२५४०१, (महाराष्ट्र)

Shram Safalya Education Society's
P.J.J. College of Social Work, Amalner
Chopda Road, Near Deoli Phata, Amalner, Dist. Jalgaon - 425401
Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon
NAAC Accredited with 'B' Grade
Recognized U/S 2(f) of UGC Act 1956
Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थान
Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
संसदीय अधिनियम की सं. 35/2012 के द्वारा एक राष्ट्रीय महत्व का संस्थान
Institute of National Importance by the Act of Parlement No. 35/2012

Scanned by CamScanner

विकेंद्रीत सुशासन आणि युवा सहभाग

SAMYAKTA-S8-ISBN-978-93-83429-44-8

※ संपादक .....

मा. श्री. अभिजीत भांडारकर

प्रा. डॉ. पी. एस. पाटील

प्रा. भरत खंडागळे

प्रा. विजयकुमार वाघमारे

प्रा. धनराज ढगे

※ विशेष सहकार्य ....

मा. श्री. अनिल वाणी

मा. श्रीमती अनुरुपा काकडे

मा. श्री. योगेश संदानशिव

※ प्रकाशक व वितरक......

※ प्रा. डॉ. अनिल वैसाणे - सम्यकता प्रकाशन, धुळे

※ श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,

पं. जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर

जि.जळगाव - ४२५४०१ (महाराष्ट्र)

※ मुद्रक

का.स.वाणी संस्था, उन्नति नगर, नकाणे रोड, देवपूर, धुळे - ४२५००२

फोन नं. २२३६५४.

सदर पुस्तकातील लेखांशी व विचारांशी संपादक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

Scanned by CamScanner

॥ अनुक्रमणिका ॥

अ.	विषय	पान नं.
१)	विकेंद्रीकरण-स्थानिक स्वराज्य संस्थेचे सुप्रशासनासाठी महिलांचा सहभाग प्रा. अशोक पवार	१
२)	स्थानिक स्वराज्य संस्थांमधील लिंगभाव सापत्नता निर्मुलनामध्ये युवकांची भूमिका प्रा. विलास पी. बैले	७
३)	Decentralization of Democracy and role of youth Dr. Jalindar Adsule.	१३
४)	प्रशासन आणि विकेंद्रीकरण: युवकांचा सहभाग प्रा. विजयकुमार वाघमारे	१९
५)	युवा-विकास कार्यक्रम आणि आव्हाने श्रीमती निता जाधव	२१
६)	महिला सक्षमीकरणात शासन व स्वयंसेवी संस्थांची भूमिका डॉ. पी. एम. पाटील	२७
७)	Participation of women in Rural Governance Through SHG's Prof. Bharat D. Khandagle	३३
८)	Women Leadership after decentralization Dr. Sagarraj Chavan.	३७
९)	विकेंद्रीकरणाचा युवतींच्या विकासावर झालेला परिणाम प्रा. श्वेता वैद्य	४१
१०)	महाराष्ट्रातील पंचायतराज आणि स्त्रियांचे सबलीकरण प्रा. अस्मिता सरवैया	४५
११)	संस्था विकेंद्रीकरणासाठी महिलांची स्वयंप्रेरणा प्रा. धनराज ढगे	५०
१२)	ग्रामीण महिलांच्या दर्जात मनरेगामुळे होणारे परिवर्तन श्रीमती कविता पाटील	५५
१३)	विकेंद्रीकरणाच्या काळातील महिला आरोग्य संवर्धन प्रा. अनिता खेडकर	६१
१४)	Women in Power (Security through leadership) Uday Mahajan	६६
१५)	Role of News paper in youth Development -Abhijeet S. Bhandarkar	७०
१६)	Decentralisation in India, Challenges & Oppontunites Prof. Dhanraj Dhage.	७६

Scanned by CamScanner

SSES'S PJN College of Social Work

Chopda Road, Near Deoli Village Phata,

Amalner- 425401 Maharashtra, India

Email – prin.amalner@pjncoswa.org Web- www.pjncoswa.org

Scanned by CamScanner

SAMMYEKTA 46
ISBN-978-93-83429-23-7

Skill Development : Tribal Youths
Issues and Concerns

Shram Safalya Education Society's

PJN College of Social Work,

Amalner,

Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon
NAAC Accredited with 'B' Grade / Recognized U/S 2(f) of UGC Act 1956

Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
Institute of National Importance by the Act of Parliament No.35/2012

Scanned by CamScanner

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थांन, (भारत सरकार) श्रीपेरुम्बुदुर,
तामिळनाडू, पुरस्कृत

अनुसुचित जमाती युवक विकास कार्यशाळा
वाचन साहित्य पुस्तिका
आदिवासी युवक कौशल्य विकास

संपादक

प्रा.पी.एस.पाटील

प्रा. भरत खंडागळे

प्रा. विजयकुमार वाघमारे

श्री. अभिजित भांडारकर

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थान
Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
संसदीय अधिनियम की सं. 35/2012 के द्वारा एक राष्ट्रीय महत्व का संस्थान
Institute of National Importance by the Act of Parlement No. 35/2012

श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,
पं.जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर,
जि.जळगाव- ४२५४०१, (महाराष्ट्र)

NAAC Accredited with 'B' Grade
Recognized U/S 2(f) of UGC Act 1956
Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon

Scanned by CamScanner

आदिवासी युवक कौशल्य विकास

संपादक .....
मा.श्री. अभिजीत सुभाष भांडारकर
प्रा. पी.एस.पाटील
प्रा. भरत डी. खंडागळे
प्रा. विजयकुमार बी. वाघमारे

विशेष सहकार्य ....
मा.श्री. अनिल एस.वाणी
मा. श्रीमती अनुरुपा काकडे
मा. श्री. योगेश संदानशिव

प्रकाशक व वितरक......
* प्रा. डॉ. अनिल वैसाणे - सम्यकता प्रकाशन, धुळे
* श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,
पं. जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर
जि.जळगाव - ४२५४०१ (महाराष्ट्र)

मुद्रक
का.स.वाणी संस्था, उन्नति नगर, नकाणे रोड, देवपुर,
धुळे - ४२५००२, फोन नं. २२३६५४.

ISBN-978-93-83429-25-7

सदर पुस्तकातील लेखांशी व विचारांशी संपादक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

Scanned by CamScanner

अनुक्रमणिका

S.No.	Articles	P.No.
1	आदिवासी स्त्री-पुरुष बाहरू सोनवणे	1
2	माझा लढा प्रा. प्रतिभा शिंदे	8
3	Employability & Work Place Skill Sopan Nagargoje	15
4	Developing Entrepreneurship and Enterprise in Vidarbha's Rural Area: Policy Perspective Nikhil Atale, (Ph.D[1]), Dr. G S. Yelne	19
5	Tribal Youth and Right to Work Dr. V. J. Shingnapure	27
6.	Skill Development for Tribal Youth Dr. Jalindar Adsule	35
7	जीवन कौशल्य व सवयींचे जीवनात महत्त्व प्रा. अशोक पवार	40
8	आदिवासी विकास प्रा. अशोक वाघ	43
9	Campaigning among youth as agents of gender equality (Beti Bachao, Beti Padhao) a social problem.- Abhijeet Subhash Bhandarkar	48
10	Community Based Organizations of Schedule Tribe: Engagement of youth for Skill Development Bharat D. Khandagale	55
11	Skill Development of Tribal Youths: Case Study of Initiatives and Interventions of RGNIYD and PJN College of Social Work, Amalner (Maharashtra) Vijaykumar Waghmare	63
12	Personality Development [1]Patil P. S., [2]Borse C.A.	72

Scanned by CamScanner

S.No.	Articles	P.No.
13	व्यक्तीमत्व विकास आणि विकासाचे पैलू प्रा.सागरराज आर चव्हाण	78
14	आदिवासी युवकांच्या समस्या सोडविण्यासाठी संविधानात्मक तरतुदी प्रा.धनराज आर ढगे	85
15	आदिवासींची अर्थव्यवस्था - एक दृष्टिक्षेप प्रा. अस्मिता धनवंत सरवैया	92
16	Tribal Policy in India Prof: Jagdish S. Sonawane	96
17	आदिवासी जमातींच्या विकासासाठी प्रशासकिय संरचना, उपाय-योजना आणि सद्यस्थिती - एक समिक्षा प्रा. डॉ. शाम डी. सोनवणे	105
18	कौशल्यवृध्दी आणि युवक विकास प्रा. डॉ. सुदाम जी. राठोड	110
19	आदिवासी युवकांना रोजगार व योजना प्रा. श्वेता वि. वैद्य	115
20	संवाद कौशल्य - काळाची गरज प्रा.डॉ.राहुल यशवन्तराव निकम	121
21	आदिवासी समाजाच्या समस्या व योजना प्रा.अनिता एम खेडकर	125

Scanned by CamScanner

SSES'S PJN College of Social Work

Chopda Road, Near Deoli Village Phata,

Amalner- 425401 Maharashtra, India

Email – prin.amalner@pjncoswa.org Web- www.pjncoswa.org

Scanned by CamScanner

Soft Skills and Youth Development

Special Concern to Tribal Youth

Editor

Vijaykumar Waghmare
Faculty

Bharat Khandagale
Faculty

Shram Safalya Education Society's
Pandit Jawaharlal Nehru College of Social Work, Amalner,
NAAC Accredited with 'B' Grade
Recognized U/S 2(f) of UGC Act 1956
Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon

Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
Institute of National Importance by the Act of Parliament No.35/2012

Scanned by CamScanner

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थांन, (भारत सरकार) श्रीपेरुम्बुदुर, तामिळनाडू, पुरस्कृत

अनुसुचित जमाती युवक विकास कार्यशाळा

कौशल्य विकास

संपादक

प्रा. विजयकुमार वाघमारे

प्रा.भरत खंडागळे

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थान
Rajiv Gandhi National Institute of Youth Development
संसदीय अधिनियम की सं. 35/2012 के द्वारा एक राष्ट्रीय महत्व का संस्थान
Institute of National Importance by the Act of Parlement No. 35/2012

श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,
पं.जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर,
जि.जळगाव- ४२५४०१, (महाराष्ट्र)

NAAC Accredited with 'B' Grade
Recognized U/S 2(f) of UGC Act 1956
Affiliated to North Maharashtra University, Jalgaon

Scanned by CamScanner

संपादक

प्रा. विजयकुमार वायमारे

प्रा. भरत खंडागळे

संपादकिय मंडळ

प्रा. अंबादास मोहिते, अध्यक्ष, मासवे महाराष्ट्र

प्रा. डॉ. जी.एस.येळणे,

सहयोगी प्राध्यापक, सामाजिकशास्त्रे संकुल, स्वारातीम, मराठवाडा विद्यापीठ, नांदेड

प्रा. डॉ. एस.एन.देसाई, प्राचार्य, पंकज महाविद्यालय, चोपडा

प्रा. पी.एस.पाटील, प्र.प्राचार्य, पं.ज.ने.समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर

प्रा. रामबाबु बोत्त्या, युवा अध्ययन व विस्तार संकुल,

राजीव गांधी राष्ट्रीय युवा विकास संस्थान, तामिळनाडू

समन्वय समिती

प्रा. उदय महाजन

प्रा. धनराज ढगे

प्रा. सागरराज चव्हाण

प्रा. चंद्रशेखर बोरसे

प्रा. श्वेता वैद्य

प्रा. अनिता खेडकर

प्रा. अस्मिता सरवैया

प्रा. जगदिश सोनवणे

विशेष मार्गदर्शन

श्री. अभिजित भांडारकर, संचालक, श्रमसाफल्य एज्यु.सोसा.

विशेष सहकार्य

श्री. अनिल वाणी

श्री. अनुरुपा काकडे

श्री. योगेश संदानशिव

प्रकाशक व वितरक

प्रा. डॉ. अनिल वैसाणे - सम्यक्ता प्रकाशन, धुळे

श्रम साफल्य एज्युकेशन सोसायटी संचलित,

पं.जवाहरलाल नेहरु समाजकार्य महाविद्यालय, अमळनेर

जि.जळगाव- ४२५४०१, (महाराष्ट्र)

मुद्रक

का. स. वाणी संस्था, उन्नति नगर, नकाणे रोड, देवपूर,

धुळे - ४२४ ००२, फोन नं.२२३६५४.

ISBN-978-93-83429-32-5

सदर पुस्तकातील लेखांशी व विचारांशी संपादक आणि प्रकाशक सहमत असतीलच असे नाही.

Scanned by CamScanner

अनुक्रमणिका

S.No.	Articles	P.No.
1	National Youth Policy in India Rambabu Botcha	1
2	Career Opportunities and Self Assessment Nikhil Atale	10
3	Why and what of Skill Development and It's relevant with the Employability Balaji Kendre.	18
4	लिंगभाव समानतेसाठी विचारांची मशागत आनंद पवार	23
5	Resume, Curriculum Vitae (CV) and Bio-data: Nature, Difference and Models Mr. Abhijeet S. Bhandarkar	27
6	मुलाखत यशातील महत्त्वाचा टप्पा नीता जाधव	34
7	Soft Skills for Effective Career Life Vijaykumar Waghmare	39
8	Self Confidence: Key of Successful Career Bharat D. Khandagale	47
9	Group Discussion Chavan S. R.	53
10	Soft and Life Skills for Youth Development Bharat D. Khandagale	62
11	रोजगाराभिमुख कौशल्य श्वेता विनोद वैद्य	68
12	रोजगाराभिमुख कौशल्य व युवा नेतृत्व प्राचार्य विनोद ज्ञानेश्वर वैद्य	76

Scanned by CamScanner

Sr.No.	Articles	P.No.
13	व्यक्तीविकासात व्यक्तिमत्त्वाची भूमिका एस.आर चव्हाण	81
14	अनुसूचित जमातीसाठी शासनाच्या विविध योजना महाजन उदय दशरथ	87
15	युवक आणि नेतृत्व विकास अनिता एम. खेडकर	93
16	अनुसूचित जमाती, युवक, उद्योजकता, विकास ढगे धनराज रामराव	100
17	आदिवासी युवकांच्या शैक्षणिक समस्या शासकीय व सेवाभावी संस्थांची भूमिका अस्मिता धनवंत सरवैया	108
18	२१ व्या शतकातील आदिवासी समाजाच्या शैक्षणिक समस्या व आव्हाने डॉ. शाम सोनवणे	114
19	Highlights of National Youth Policy- 2014	121

Scanned by CamScanner

SSES'S PJN College of Social Work

Chopda Road, Near Deoli Village Phata,

Amalner- 425401 Maharashtra, India

Email – prin.amalner@pjncoswa.org Web- www.pjncoswa.org

Scanned by CamScanner